

Kovácsnai György tündöklése

Hívást kaptam 1964-ben a Pannónia Filmstúdióból, hogy vállaljam náluk a dramaturgságot. Több drámafordítás után, akkoriban kezdtem írni első színdarabjaimat, és persze színházban dolgoztam volna legrészebben, a tanulságos műhelymunka gyönyörével. De minthogy ilyen hívást nem kaptam, úgy döntöttem, megpróbálom a bábaskodást az animációs film körül. Végül nyolc évet töltöttem ott.

Nem bántam meg, habár engem inkább érdeklő színházi tapasztalatokat nem adott. De beleástam magamat egy sajátos kifejezésvilágba, s az életemben oly fontos szellemi pluralizmust új fejezettel gazdagította. Ráadásul szerencsém volt - pontosabban, mint kiderült, ezért hívtak -, minthogy egy fontos minőségi váltásban irodalmi-esztétikai támasztékra volt szükség. A hazai animáció forrongani kezdett. És ebbe a helyzetbe több mint érdekes volt beleszöppenni.

A szovjet ihletésű, népmese jelmezbe öltöztetett csaszuska-szocreál a hatvanas évek közepére óvatosan nyitni szándékozó, konszolidálódó magyar közegben enyhén szólva túlhaladottá, őszintén szólva kínossá vált. Kínálkozott volna a hagyományos, világszerte sikeres, groteszkiségben is naturalista Walt Disney-stílusvilág. De az akkoriban épp seregestől jelentkező fiatalok - érdemes volna egyszer meg-vizsgálni, mi ez a gyakori, rajszerű jelenség a művészetekben? - egészséges türelmetlenséggel mást akartak. A rajszerűség nem azt jelentette, hogy csoportba verődve ugyanazt az iskolát követték volna, hanem mind más és más stílust képviselt, a maga világát akarta megvalósítani. Valóságos gyönyörűség volt ebben az egészséges tülekedésben jelen lenni, tanácsot adni vagy eltanácsolni, segíteni, támogatni és harcolni. Főként harcolni. Mármost a felügyelő hatósággal, ahonét természetesen a legostobább és legdogmatikusabb elvtársakat delegálták a gyanúsán forrongó magyar animáció műhelyének ráncszedésére. Harcoltunk is, a stúdió vezetőjével becsületos szövettségben. A világsikerű Gusztáv-sorozattól - Gusztáv az animációs film Chaplinje - az abszolút festői absztrakcióig, a modern tárgymozgatásig terjedt a skála.

A legkeményebben azonban egy nyurga, nagyon sovány, elfogódott fiatalember filmterveiért kellett küzdeni. Úgy hívták: Kovácsnai György. Nem tartozott a stúdió fázisrajzolásba gömnyedő, a szakma csínját-bínját praxisból ismerő stúdióbeli gárdához. Outsider volt. Ennek minden hátrányával és előnyével. A hátrány az volt, hogy még a szakmabeliek is meghökkentek elképzeléseitől. Aki valaha a fázisrajz - egy-egy mozgássor kidolgozása milliméterről milliméterre - örjítően sziszifuszi gürcölésébe belekóstolt, az valóban fantasztának vélhette Kovácsnait. Ő viszont fütyült a mesterségbeli-technikai képtelenségre, s ez volta roppant előnye outsiderségének. Ami nem tévesztendő össze sem a dilettantizmussal, sem az amatőrséggel. Csupán az ő kívülállásának a szabadságát jelentette, könnyed és költői felül-emelkedést a mesterség és a műhely technikai zsarnokságán. De be is tudta bizonyítani - ha engedték-, hogy nem csupán lebegés, meg álmodozás, amit akar. Szívívan mindig megcsinálta a lehetetlent. Akkor már nem outsidersként. Akkor már nyakig benne a szakmában. A mesterség minden fogását alkalmazva testet és életet - filmetestet és film-életet - adott fantazmagóriáinak. Első nagy filmje, az *Átváltozások*, véleményem szerint filmtörténeti esemény. A magyar animációs film történetében föltétlenül.

Izgatott volt, mohó, szellemi étvágya kielégíthetetlen. Mindent akart, valami modern Gesamtkunstféle volt az eszménye. Rettentően sovány volt, valószínűleg mindent nagyon gyorsan elégetett magában, emészteni való ételt és szellemi táplálékot egyaránt. Arca mindig lángolt a láztól, és egyáltalán nem vagyok meggyőződve arról, hogy ez csak amolyan áttételes metafora, szerintem a lázmérő is kimutatta volna az állandó lázat. És ha riasztóan korai, gyors halálára gondolunk, akkor valószínűleg igazolódik ez az életdiagnózis.

A Gesamtkunstot saját személyében és működésében képviselte. Kiváló, öntörvényű, eredeti világú festőművész volt - mégsem merném azt mondani, hogy elsősorban és csakis festő. Ugyanilyen utánozhatatlan és eredeti rajzfilművész volt, tehetsége mégse fogalmazható meg kizárólag ebben a műfajban, hiszen itt is festészet volt, amit csinált. Még hozzá nem alkalmazott, hanem szuverén festészet, kompromisszumok nélkül - mégis önértékű animációs filmek kerültek ki a keze alól. Ámde író is volt, mégpedig ugyancsak eredeti forma- és kifejezésvilágot teremtő. Nemcsak filmjeinek szüzsé- vagy forgatókönyvírója, hanem próza- és drámaíró. Oly módon, hogy az író nem telepedett rá a festőre, képi világa nem lett novellisztikus vagy pláne anekdotikus - amit a festők oly mélyen megvetnek. Úgy működött magában ezeket a kifejezésrétegeket, hogy egyik sem zavarta a másikat, nem fedte át, hanem energiájával és tapasztalataival észrevétlenül segítette az éppen funkcionáló festőt, animátort vagy drámaíró. Festményein, filmjein és néhány színdarabján kívül nem ismerem esetleg még lappangó hagyatékát. De nem csodálkoznék, ha kiderülne, hogy zenét is komponált. Nem csodálkoznék, hanem azt mondanám: „Hát persze! Mért ne komponált volna?”

Amíg élt, nagyon vágyott egy színházi bemutatóra. Ha jól emlékszem, a Vígszínházban szó is volt erről. Szerényen lefojtott, halálos izgalommal beszélt róla. Aztán nem tudom, mi történt a tervvel.

Hátha most sikerül felhívni rá egy színház figyelmét. Ez volna Kovácsnai György rövid tündöklésének posthumus beteljesülése.

Görgey Gábor

Kovácsnai felfedezése...

...még várat magára - fejezhetném be az elkezdett mondatot keserűen, hiszen szerzőnk közel tíz éve halt meg, beletörődve sorsába, betegsége természetére s nem orvosai tanácsára hallgatva.

A hatvanas évek elején gyakran megfordultam Kassák Lajosnál, a Bécsi út elején lévő lakásában. Mint fiatal pályakezdő verseimet és festményeimet vittem hozzá, kitéve azokat a megfellebbezhetetlen - sokszor lesújtó - kritikájának. Egyszer így szólt hozzám: „Vigyázzon! Nálunk nem viselik el a többműfajú embert. Döntse el, mi a fontosabb: a festés vagy az írás! Tanuljon a példamból! Ez nem Franciaország, ahol Cocteau-t tudomásul veszik egyenrangú írónak és képzőművészek.”

Kassákot, a festőt a mai napig képtelen megemészteni a magyar művészettörténet - inkább mélyen hallgat róla. Kovácsnai virtuóza volt a többműfajúságnak. Halála után nagyszabású képzőművészeti életmű - festmények, grafikák száza, huszonöt animációs film, köztük egy egész estés rajzjátékfilm és egy százhusz perces tévésorozat - és hét dráma, novellák, regények, tanulmányok, filozófiai munkák maradtak az utókorra.

Talán ez a sokoldalúság az oka, hogy egyetlen céh, klikk, egyesület- és érdekvédelmi szervezet sem fogadta el életében. Nem volt tagja a Művészeti Alapnak, sem az Írószövetségnek. Önálló kiállítása életében nem volt, írásai - tanulmányait kivéve - nem láttak napvilágot, drámái nem jutottak színpadhoz.

Várkonyi Zoltán a hetvenes évek közepén tervezte *Kékhajú nők* című komédiájának bemutatását. Magam is láttam a Vígszínház előtti plakáton hirdelve, mint a következő évad egyik bemutatóját, de az előadásból nem lett semmi. Az itt közzéadott Csontváry-darab televíziós változata ugyan elkészült, műsorra is került, de Kovásznai elégedetlen volt megoldásával.

Ki is volt Kovásznai György, aki ezt a gazdag s még rejtőzködő életművet létrehozta, és 1983-ban, negyvenkilenc éves korában váratlanul reánk hagyta?

1934. május 15-én született Budapesten. Szülei elválnak, őt két fiatalabb leánytestvérével édesanyja neveli, nehéz körülmények között. Középiskoláit előbb a Madách, majd a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumban végzi. 1952-ben érettségizik, majd sikeres felvételi vizsgát tesz a Képzőművészeti Főiskolán.

Eddig teljesen szabályos pályát látunk alakulni, azonban 1955-ben Kovásznai - saját kérésére - félbeszakítja főiskolai tanulmányait, és elmegy fizikai munkásnak. A legnehezebb munkát választja: bányákban csillésként dolgozik, Komlón, Dorogon, Tatabányán. Maga így ír erről a döntéséről: „...a második év végén, jeles osztályzattal az indokomban, levonultam a tanulmányi osztályra, és bejelentettem, hogy nem szándékozom tovább főiskolai hallgató lenni... Meséljek?... Izgatott a munkásosztály, olyan vágyat éreztem a munkásosztály iránt, mint egy olyan ideál iránt, melyre mindig hivatkozás történik, de amelytől a hermetikus főiskola - leszámítva néhány suta üzemi kirándulást

– lényegében, mint ahogy az egész élettől, elszigetelt. Szeretném felhívni a figyelmet, hogy a jelenbeni festészetünk esztétizáló és életidegen szellemiségének előzménye a manapság bizonyos finnyassággal emlegetett „szocreál”. Valóban furcsa, hogy ennyire bonyolultak a dolgok. Mégis az az igazság, hogy lényegében a rákosizmustól egészen napjainkig (1981-ig K. K.) festészetünk „áteljé»-szellemiségű. A különbség legfeljebb annyi, hogy az ötvenes években »munkás-áteljé» készültek, míg manapság »áteljé-áteljé». Bár valóban pártos, harcos, balos lett volna az ötvenes évek festészete... Helyesbítők: bár valóban balos, pártos, propagandisztikus túlzásokba esett volna az a festészet!... Nos, akkor nem hagytam volna ott azt a főiskolát. De nem ezt tettem, hanem...

– Hanem?

– Hanem desztillálódott."

A fiatal festő fellázadt a korra annyira jellemző hazugságok ellen. Izgatatta a közvetlen kapcsolat az anyagi világgal. Úgy érzi, hogy a munka egy szinten áll a legmagasabbrendű meditációval, éppen érzéki közvetlensége, jelen idejűsége által. Ehhez képest az információkra épített szekunder életformák mindig kissé dezinformáltak. Úgy gondolja, hogy a jó műalkotás is ilyen primér, verejtékező létrejövő információ.

A bányák világába tett kiterő beépült *Paxit* című drámájába és *A fény öröme* című animációs filmjébe. 1956-ban Bernáth Aurél levélben hívja vissza a főiskolára, saját osztályába. Így most Bernáth növendéke lesz. Bernáthot, bár sok bűnéért korholja, élete végéig nagyra becsüli. Korniss Dezső mellett az utolsó festőnek, az utolsó koloristának tartja. Egy év múlva - 1957-ben - Bernáth Aurél festőnket végleg eltávolítja a főiskoláról. Ekkor Kovásznai már élénk irodalmi tevékenységet folytat. Regényt, novellákat, filmforgatókönyveket ír. Kritikai jelennek meg az *Élet és Irodalom*ban. 1958-tól a *Nagyvilág* című folyóirat képzőművészeti szerkesztője, később rovatvezetője (1974-ig).

A slamposséggal enyhített diktatúra sivatagos évtizedeiben mindig volt egy-egy oázis, ahol a szellem emberei menedéket találtak, műhelyt hozhattak létre, és még megélhetésüket is biztosíthatták valamelyest. Így az ötvenes években az Európai Iskola nem egy nagy művésze dolgozott a Bábszínház bábkészítő műhelyében: Ország Lili, Márkus Anna, Jakovits József, Anna Margit és mások. A hatvanas években ezt a szerepet töltötte be a Pannónia Filmstúdió is. Ezekben az

években - pontosabban 1961-től - kezd el Kovásznai a Pannónia Filmstúdióban dolgozni. Első filmjét, a *Monológot* 1963 decemberében mutatják be. A film sikert hozott, s Kovásznai végleg eljegyezte magát az animációs műfajjal. Sajátos, egyéni műfajt hozott létre a festészet, a montázs eszközeivel. „Anima-vérité”-nek nevezte munkáit. Rajzfilmes munkássága mellett fest és ír. Részt vesz a No1. csoport avangárd kiállításain. Drámáit lakásokon, szűk baráti körben olvassa fel.

Szuverén alkotó volt. Nem azt nézte merevedő nyakkal, hogy mi a divat Nyugaton, hanem önmagából hozott napvilágra soha nem látott képeket. Utolsó nagy vállalkozása a *Candide* rajzjátékfilm-változat lett volna. Csak a képes forgatókönyv maradt ránk.

Van egy ősi kínai legenda: Vu Tao-ce öreg korában a palotában festett, s olyan csodálatos tájképet készített az egyik falra, hogy a császár is megbámulta. Akkor Vu Tao-ce fogta magát, belépett a képbe, megindult az ösvényen felfelé, s eltűnt a ködbe vesző hegyek között. Többé senki se látta.

Így tűnt el közülünk Kovásznai György is. Befestette magát nagy vásznaiba, s most e művekből idézhetjük vissza tűnt alakját és szellemét.

A Pannónia Film Vállalat alapítványt hozott létre a Kovásznai-életmű gondozására. Természetesen elsősorban a magyar animáció „nyelvújítója” előtti tiszteletadás az alapítvány célja, de a képzőművészeti hagyatékból is rendeztek már két bemutatót. Kiadtak egy katalógust, és felmérték az irodalmi hagyatékot is. A Művészeti Alap tervbe vette, hogy 1993-ban a Vigadó Galériában nagyszabású életmű-kiállítást rendez. Szeretném, ha ezzel a publikációval megkezdődne a drámaíró felfedezése is.

Az életműben hét befejezett dráma s ezeknek több változata, kidolgozása, valamint számtalan film- és darabvázlat, ötlet, jegyzet stb. található. A Kovásznai-hagyatékban levő utolsó befejezett drámát, a Csontváryt (naiv életrajzi teátrum négy képben) itt, a mellékletben teljes egészében közöljük. A kéziraton nincs dátum, azonban tudom, hogy a darab 1974 előtt született. 1974-ben Kovásznai tévéjátékká dolgozta át, s a Magyar Televízió be is mutatta Várkonyi Gábor rendezésében 1975-ben. A többi befejezett színdarabot alább ismertetem. Bár e rövid tartalmi ismertetések természetesen nagyon keveset árulnak el e művek fordulatos cselekményéről. a figurákról és főként a ragyogó, helyenként ellenállhatatlanul mulatságos dialógusokról. Céлом mindössze annyi, hogy felkeltsem az érdeklődést egy sublőftókbán porosodó életmű iránt.

ANDRÁS ÉS ANDREA

Játék két felvonásban (1974)

Kézirat. 56 gépelt oldal.

Szereplők: Andrea; dr. Horváth Dénes, a férje; András; Andrea és Dénes kislánya; Dolezsál, a szomszéd.

Andrea orvos férjével és kislányával él egy szabadság-hegyi új szövetkezeti lakásban, rossz házasságban. Egy este, amikor Dénes éjszakai ügyeletet, telefonál, majd megjelenik András, a híres színházi rendező. Andrea gimnazista korában színjász volt, darabjukat András rendezte, akkor még mint főiskolás. Andreában még a gimnáziumban platói szerelem ébredt András iránt. Az újbóli találkozás feltámasztja mindkettőjükben a régi emlékeket és érzelmeket. A második felvonás András lakásán játszódik, amely szinte teljesen azonos Andreáék lakásával. A két ember elhatározza, hogy kitömek az átlagéletből: mindketten elválnak, majd összeházasodnak. Az ábrándozások és emlékezesek közben játszani kezdenek. A közösen improvizált abszurd dialógus végén Andrea Andrea feláll, és örökre elmegy, otthagya Andrást.

A *KULCSLYUK* című dráma az előző darab átdolgozott, bővített változata. Az első felvonás azonos, ám Dénes nem kórházban van, hanem titokban elbújva az előszobaszekrényben, és mindent hall, így András távozása után Andrea félhangos morfondírozását is, amelyből kiderül: csak Dénest akarja feltékennyé tenni, hogy pénzt szedhessen ki belőle.

A második felvonás szintén közel azonos, de a lakásban - ugyancsak a szekrénybe bújva - jelen van a belopakodott Dénes, és a váratlanul hazaérkezett Cili is, erről azonban András és Andrea nem tud. A négy ember között hazugsággal, abszurdításokkal és helyzetkomikummal teli játék kezdődik. Hol a két-

két szerető, hol a házaspárok, hol a férfiak a nőkkel vívnak meg. Végül Dénes Cilivel, András pedig Andreával távozik.

KÉKHAJÚ NŐK

Komédia három felvonásban (1959)

Kézirat. 95 oldal.

Szereplők: Fiú, festőművész; Irén, a menyasszonya; Aliz, Irén barátnője; Oszkár, Aliz férje; Kékhajú; Alfonz, a segédje; Dénes Ilona, hivatalos kiállításrendező és -megnyitónő; Terpentiny, festőművész; Riporter; Fotóriporter; Postás; Gázos; Kéményseprő.

A Fiú a Nagy Állami Pályázaton elnyeri a közel egymillió forintos első díjat. Irénnel és Alizzal tervezni kezdik a jövőt, amikor megjelenik a szélhámosnő, Kékhajú a segédjével, hogy csalással elszedje a pénzt. Bár a Fiú tudja, kikkel áll szemben, a Kékhajú teljesen megbabonázza. A két szélhámos különböző kalandokba keveri a szereplőket, összecserélik és elcsábítják a szerelmeseiket, majd elviszik a pénzt, és úrhajóba szállva elmenekülnek. A végén azonban visszarepül az égből az egymillió forint a festőművész padlásteri lakásába.

A MARS MEGHÓDÍTÁSA

Dráma négy felvonásban (1965)

Kézirat. 77 oldal.

Szereplők: King, világtudós; Ramon, világszínész; Beril, világhamisító; Cimarosa, csembaloművész; Aglája, szibériai tanítónő; Hedvig, titokzatos nő; Kitty, csintalan diáklány; Krax, Mars-lakó.

Az első felvonásban Hedvig és férje, Cimarosa egy Mars-kutató állomás kísérleti telepére érkezik. Cimarosa („nyüzött, nyügös, jellemtelen”) épp feleségét igyekszik lefejezni, aki nemhogy ellenállna, de még segíti is ebben. Megjelenik King és Ramon, és megakadályozza a kivégzést. A megalázott Cimarosát szertartásosan megmosdatják. Cimarosa elmegegy, Hedvig pedig Kinggel és Ramonnal a Marsra repül.

Második felvonás: A rakéta belsejében, útban a Marsra, a három utas az elromlott gravitációs készüléket próbálja megjavítani. Az úrhajóban elhelyezett koporsók egyikéből kiugrik Aglája, King nyolcvanéves szerelme, a másiktól Kitty, aki Ramon miatt bűjt ide, a gravitációs készülékből pedig Beril így vég-re Hedvig is találkozhatsz titkos, nagy szerelmével.

Harmadik felvonás: A három pára Marson már három hónapja eredménytelenül próbálja elfogni vagy legalább lefényképezni Kraxot. Az indulás előtt fél órával Beril is beszáll a kergetésbe, majd eltűnik egy kráterben, s hiába keresik a többiek, nem kerül elő az indulásig. A rakéta elszáll, Beril a Marson marad. Pár percen belül elfogy az oxigén, Beril meghal, de a Mars-lakó fölé hajol és át-vezeti életenergiáját az emberbe. Beril új életre kél.

Negyedik felvonás: A Földre visszatért utasok és az újjászületett Cimarosa a Voltaire sírja mellett épített piramisba vonulnak meghalni, mert „megelégtették önnön boldogságukat, mert nem akarnak büszke jóságban élni”. A mögöttük maskarásokkal fölvonuló carneváli táncban megjelenik a Halál is. Amikor a három pár bevonul a piramisba, és végigfekszik a ravatalon, a tömegből kilép a Halál, leveszi álarcát - ő a visszatért Beril -, belép a sírkamrába, és ahogyan őt a Mars-lakó, feltámasztja a hat embert, majd végleg meghal.

PAXIT

Színmű három felvonásban (1954-1981)

Kézirat. 145 oldal.

Szereplők: Jankó; Palkó; Rudi; Baracs; Bacher; Bán Miska; Ideges, azaz Veres Vilmos; Csibi, Ideges menyasszonya; Főbányamester: Kardosi, a munkaügyi; Kapoli; Úttörő; Acsády Artúr, a gondnok; Gondnokné Tirolerné; Botos; Oravec; Temesközi; Héder; Orsós és más bányászok; Valér, a bázongorista; Zsuzsi és Sári, felszolgálók.

Első felvonás: 1952. Bányászlegényszálló szobája Csorgón. Baracs, Bacher. Ideges, Csibi és Miska, az ötvenes évek vándormunkásai megérkeznek, s rögtön elhatározzák, hogy végleg letelepednek. Tirolerné Miska után megy Csorgóra, de a banda nem fogadja be.

Második felvonás: Az aknában együtt dolgozik a társaság. Baracs rossz tréfát akar űzni Miskával, Bacher elárulja. Miska komolyan veszi, hogy meg akarták ölni, és elmegegy.

Harmadik felvonás: 1980. Csurgó eszpresszója. Artúr, a volt gondnok és Elvira már nyugdíjas házaspár, Miska a bánya egyik vezetője. A banda többi tagja meghalt, de szellemük megjelenik a presszóban, hogy magukkal vigyék Miskát is. Miska utánuk megy, majd az egész „feltámadt” társaság vidáman visszatér, a presszó közönségének megdöbbenésére.

A SZELÍD HÍRHOZÓ

Játék két felvonásban (1965)

Kézirat. 63 oldal.

Szereplők: Öcsi: Béla; Gabi; Éva; Füzesi; Koravén ifjú; Öreg: Pulóveres nő; Özvegyasszony; Karolin; Tibor; Zongorista: Fekete kalapos nő; Szállítómunkások; Érdeklődők; Vevők.

Történet 1965-ben Budapesten, az Andrássy út egyik palotájának társbérletében. A szoba zsúfolásig tele régi bútorokkal, tárgyakkal. Öcsi, az atomfizikus, egy paraván mögött ül és tanulmányát írja, miközben a szobában hatalmas nyüzsgés van. Béla, Öcsi barátja apróhirdetés útján próbálja eladni a régi bútorokat. Az érdeklődők egy-egy embertípus sorsát villantják föl: az Öreg valaha ebben a szobában ölt, aztán külföldre menekült, a Pulóveres nő szenvedő feleség,

Tibor részeg tengerész. A Zongorista a művész lecsúszását mutatja, Füzesi a magyarvállalkozó, a Koravén ifjú a bölcsésztipusa. Megjelenik a hajdani polgárság utolsó látszó képviselője is, az Özvegyasszony és hárfázni tanuló lánya személyében.

A kavalkád után a második felvonásban Füzesi végül teljesen kiüríti a lakást, Öcsi egyedül marad, még Béla is elhagyja. Utoljára belép a Fekete kalapos nő, és bejelenti Öcsi édesanyjának halálát. A dráma Öcsi szaggatott monológjával ér véget.

A DISC-JOCKEY

Dráma egy felvonásban (1982?)

Kézirat. 82 oldal.

Szereplők: Bim-Bam, a disc-jockey; Pattogatott Kukorica János; Rendész bácsi; Nagy Vidám; Ágnes; John; Paul; George; Ringo; továbbá fiúk, lányok, allegóriák.

A helyszín egy dél-budai diszkó, a szereplők azonban nem átlagosak. A szerzői utasítás szerint: „felfokozottak, fantasztikusak, mégis egy diszkó közönségére jellemzők”. A megjelenés és a hangulat utal a nyolcvanas évek elejének Beatles-nosztalgijára. Az időgéppel is ellátott diszkóban játszó, kissé kusza, néhol abszurd cselekmény mélyen ironizál e korszak és nosztalgiai fölött, s közben egy-egy jelenetben tökéletes paródiáját nyújtja a vidékről Budapest-re jött munkásnak (Pattogatott Kukorica János) vagy az Amerikában állítólag karriert csinált, most hazalátogató és Messiásként viselkedő szélhámosnak (Nagy Vidám).

A dráma végére Bim-Bam, aki odáig teljes lelkesedéssel szolgálta közönségét, kijelenti: „Nem óhajtok tovább szolgálni egy olyan mechanizmust, mely technikailag a csúcs, de szellemileg a pocsolya.” Visszatérne Ágneshez, a tiszta nőhöz, de Ágnes addigra már jóságával megváltotta azt a férfit, aki a Halál allegóriájaként előzőleg magával vitte Johnt, s Immár vele akar élni. Így Bim-Bam az utolsó jelenetre egyedül marad lemezeivel.

Kecskeméti Kálmán

Kovácsnai György

CSONTVÁRY

NAIV ÉLETRAJZI TEÁTRUM NÉGY KÉPBE

Történet Budapesten, 1908-ban és 1919-ben

CSONTVÁRY SZÍNPADI FENOMENONJA

A magyar századelő festőjének profetikusan alakja egyfajta *naiv teatralitás*ban lépett elő, majd szinte nyomtalanul tűnt el, s még most, újrafedezése után is inkább csak izgató és sejtető, semmint bizonyító és iránymutató hagyománya szellemi életünknek.

Életművének különlegességét pályafutásának idejében és helyében kell keresnünk: mondhatni percnyi pontossággal, történelmi pusztulásuk pillanatában, szinte ölébe hullottak a nagy európai témák, mitológiák, eszmerendszerek. Ha mindez nem a pusztulás pillanatában történik, Csontváry nyilvánvalóan és egyértelműen nagyobb lesz, mint Raffaello vagy Michelangelo. Ő azonban egy olyan világ felmérhetetlen teljességű örökségére tette rá egyetlen mozdulattal a kezét, melyet a következő pillanatban már el is nyelt a föld. Így lett Csontváry Tivadar egy példátlan lelki nagyság és szellemi lelkesültség szinte zavaróan érthetetlen, s a kortársak szemében anakronisztikusan felesleges revelálója. Néhány évtizeddel halála után azonban már tudhatni, hogy komikusnak tartott gesztusai a világtörvények igen nagy mélységei felé mutatnak, s hogy műve, éppen, mert jellegzetesen történelmi határesetet, vakító élességgel vall a korról, mely létrehozta.

Csontváry naiv magától értetődéssel vállalta ennek a határesetnek teljes többdimenzióúságát. A végeredmény tudvalevően egy zseniális mutatvány lett, mely sokak szerint sokkal inkább cirkuszi vagy pantoptikumi, semmint múzeumi. Hogy annyira eklektikus volt, amennyire csak egyáltalán lehet, ez magától értetődik.

Ez a festő művészi eszmélése után egy életen át saját, eklektikus, többdimenziójú, képzeletbeli színpadán ágált, alábbi darab nem is egyéb, mint ez a nagyszerűen groteszk monocentrikus ágálás egy eklektikus és többdimenziójú életrajzi színpadon.

A négy kép egymástól (drámaian) különböző négy dimenzió.

Az első: a Japán kávéház békebeli asztaltársasága, mely félrevezető zavartalansággal anekdotikus, realiztikus, mikszáthi.

A második: az előzőtől igencsak elütő dimenzió: biblikusan abszurd; a próféta magányos ordítása kora emberi sivatagában.

A harmadik: az előzőtől ismét csak jelentőségteljesen elütő: a Kommuné népbiztoshelyettesének érvelő, agitáló, meggyőző, céltudatosan, célratorően, fájó élességűen elemző értékelése a múlttól - vagyis az előző világ (előző két kép!) - varázslatának - történelmi funkciót betöltő - megtörése. (Csontváry még megérte a Kommuné, s kapcsolatba lépett a Művészeti Szakszervezettel.)

A negyedik: álom, halál és megdicsőülés a teatralitás legkülsődlegesebb fogásaival és machinációival, ideértve a romantikus opera- és operettfinálé, a misztérium, a cirkusz, a panoptikum, a bonyolult bizantinusz szertartások, extatikus, pogány bacchanáliák, a kellék- és kosztümarzenál, zenék, zajok, táncok és akrobatamutatványok olcsó vagy jelentésgazdag külsőségeit - kozmikus betetőzéssel.

I. KÉP

Szín: a Japán kávéház művészasztala 1908 körül. A csoportkép főbb alakjai: törzsfőnökök: az öreg Lechner, az öreg Szinyei. Fő vezérek: Rippl-Rónai, Ferenczy, Csók, Mannheimer, Perlmutter, Fényes Adolf; fiatalabbak: báró Hatvány, Pólya, Basch; azután írók, újságírók: Lázár Béla, Szász Zoltán; műbarátok: Nemes Marcell, Ernst stb. stb. A hát-

térben más művészek biliárdoznak. A csoportkép tagjai a nagy ablak délutáni fényében sziesztáznak, füstököt bodorítanak a csillár felé, újságokat böngésznek, egyesek, mint például az öreg Lechner, vázlatfüzetükbe skiccelnek, Szász Zoltán elmerülten ír, Rippl a kávéját kavargatja. Szünet

LÁZÁR BÉLA Uraim! Kézdi Kovács írja Az Est hasábjain. Olvasom: „Csontváry ismét Keletre készül a Tigris és Eufrát vidékére, a magyarok őshazájába, mert szerinte Aleppón túl, azon a vidéken, ahol a nép még ma is párduckacagányt hord és töltött káposztát eszik, ott volt a magyarok ősi földje...”

Szünet

RIPPL Minden lehetőség.

LECHNER (*felocsúdva*) Ki rendelt itt töltött káposztát? Lázár, csak nem maga rendelt töltött káposztát?

LÁZÁR (sértődötten) Engedelmet, de én hiába koptatom a tudóm, ha nem figyelnek.

SZÁSZ ZOLTÁN (*miközben ír*) Csontváry rendelt egy adag töltött káposztát.

TÖBBEN Csontváry? Hol van?

LÁZÁR Na, jó, felolvasom még egyszer. (Most már mindenki figyel) Mondat Az Estből: „Csontváry ismét Keletre készül a Tigris és Eufrát vidékére, a magyarok őshazájába, mert szerinte Aleppón túl, azon a vidéken, ahol a nép még ma is párduckacagányt hord és töltött káposztát eszik, ott volt a magyarok ősi földje.”

RIPPL Azanyia!

LECHNER Csontváry bolond. Egy drága öreg bolond.

PÓLYA (*aki cigányosan féktelen*) Zseni!

LECHNER (*nevet*) Egykutya!

PÓLYA Zseni, ha mondom!

NEMES MARCELL (*tárgyilagosan*) Mit akar Lechnerkém, hiszen maga is egy zseni! És a jelenlevő művész urak sem épp a nyárspolgári ideál szerint valók!

SZINYEI Csontváry nem a gusztusom, de való igaz, hogy fenomenális kolorista!

- Ugyan! Dilettáns!
- Vátesz, édes uram, vátesz!
- Eklektikus kotyvalék!
- Átütő egyéniség!
- Böcklinbe ojtott giccs!
- Segantinivel nyakon öntve!
- De milyen elegáns!
- De milyen suta!
- Nem tud rajzolni!
- Virtuóz rajzoló!
- Rafinált vén róka!
- Nem igaz! Tiszta és naiv!
- Egy humanista! Egy filantróp!
- Önhitt és megalomán!
- Forradalmár!
- Reakcionárius!
- Nem lehet a szakmai közéletet ignorálva művészkedni!
- Csak a szakmai közéletet ignorálva lehet művészkedni!
- Nem lehet kizárólag hatezer éves távlatokban gondolkodni!
- Igenis, csak hatezer éves távlatokban lehet gondolkodni!
- Egyszerűen hajmeresztő, ahogyan a különféle mitológiákat egymással keveri. A keresztényt a zsidóval, a görög-római az ősmagyarral!
- Teheti, hiszen mítoszteremtő!

Szünet

BASCH Don Quijote.

HATVANY Ő egy Tolsztoj. Egy Leó. Egy szent.

LÁZÁR Szent cégtáblapiktor.

PÓLYA Igen, a maga kedvenc céltáblája. Azért is zseni, a kutyafejét.
BASCH Ha meg nem sérteném...
PÓLYA De igenis megsértesz! Először is azzal, hogy magázol! Ha jól emlékszem, tíz évvel ezelőtt letegeztedtünk!
ERNST Nekem orvos mondta, hogy szerinte Csontváry súlyosan patológ!
RIPPL Még mindig jobb, mintha búsmagyar lenne! Ha ő is egy lenne a sok vágott szárnyú gólya közül!
SZINYEI *(nyugtalanul)* Kire célzol, Józsi?
ERNST Orvos megállapította, hogy patológ.
RIPPL Még mindig jobb, mintha szalmaláng lenne!
SZINYEI Kire célzol most meg ezzel a szalmalánggal?
PÓLYA Csontváry világhódító piktor! A festészet Attilája! Magyar géniusz! Végre fel kell őt fedezni!
Basch Csontváry mániákus és szerencsétlen. Én nagyon sajnálom őt.
PÓLYA En pedig mi magunkat sajnálom, tégedet is beleértve. Nemes Marcell úr bizonyára tudna mesélni arról, hogy ki van közülünk jelenleg európai piacon.
RIPPL Beszéljen csak egyes számban, édes fiam. Mi az, hogy közülünk.
PÓLYA A közülünket úgy értem, hogy közülünk, kelet-európai kunstmalerek közül. Akik elkövették azon hibát, hogy nem franciának születtünk. *(Nagyot csap az asztalra)* Rosseb ezt az ázsiai sárfészket!
LECHNER No, Csontváry biztos, hogy nincs európai piacon.
PÓLYA De harcol érte!
LECHNER Szélmalomharc.
BASCH Mit csináljon egy panteisztikus természetimádó, aki nem üzletember.
NEMES MARCELL Szent igaz, hogy nehéz a művelt Nyugaton az érdeklődést felkelteni.
PÓLYA Na, mit mondtam!
SZINYEI Hogyan? És Munkácsy?
PÓLYA Divatos! Tetszik érteni? Divatos! Az más! Fel lett dobva, és le lesz ejtve!
BASCH Ne vaduljon, Pólya, ne vaduljon.
PÓLYA Először is tegezz, gazember, mert ellátom a bajodat, és ne finomkodj nekem, mint Augusztia főhercegasszony. Másodszor menekülj innen, amíg nem késő, mert én tudom, hogy titokban te is tehetséges vagy, nyomorult! Harmadszor igenis megvédolom mindnyájunkat, hogy lelkünk legfenekén lemondjunk, igenis, lemondjunk!
SZINYEI *(naívu)* De hát miről?
PÓLYA Hát az európai piacokról! De mi egymást úgyis agyonverjük, mielőtt külföldre kerülhetnénk, agyon mi!
FERENCZY Fájdalmas téma.
PÓLYA A mi halálos vétünk.
RIPPL *(fojtott, felháborodástól remegő hangon)* Mondtam már magának, barátocskám, hogy nyugodtan beszéljen csak egyes számban. Végre is itt ül egy Lechner, egy Szinyei, egy Ferenczy...
PÓLYA *(felugrik)* És egy Ripp! Hát éppen ez a baj, Józsi bácsi! Hogy itt tetszenek ülni! És nem Párizsban vagy Londonban, vagy New Yorkban!
LECHNER De gyakran ülünk a New York kávéházban!
PÓLYA Tudja, Józsi bácsi, hogy kinek a szemében van magának a legnagyobb tekintélye? Én megmondom! A Rezső pincér szemében!

Rezső meghajol

Hát ezért nagyon érdemes talentumosnak lenni! Ne áltassuk magunkat, uraim. Olyan méltóságteljesen üldögélünk itt, mintha Európá fényében sütkéreznénk! Szörnyű öncsalás!
RIPPL *(felpattan)* Taknyos! Kikérem magamnak!... Kérem, én... én... *(Indulatai beléfojtják a szót, veszi a felöltőjét és kiviharzik)*

Az asztaltársaság hirtelen összevissza kezd kiabálni

- Pólyának igaza van!
– Nincs igaza!
– De igenis, igaza van!
SZINYEI *(feláll, csillapítólag)* Barátaim... De barátaim... Ti tudjátok, hogy én... mindig... még ilyet!... Nahát!... Lehet, hogy Pólyának van igaza, lehet, hogy Ripplnek... Nem tudom... De nem kell veszekedni... minek... *(Elakad, szemé segélykérően Rezső pincért keresi; Rezső odapattan)* Bort az asztalra, Rezső fiam! Bort a művész urak-nak, az áldóját annak az európai piacnak!
REZSŐ *(a földig hajol)* Igenis, méltóságos Pali bácsi.

Tapsvihár tör ki, Szinyei leül, valaki lelkesedésében kezet csókol az öregnek, ölelgetik

PÓLYA *(hevesen elkapja Rezső frakkját)* Idehallgass. Nyolcszázkilencvenes évjáratból!

Rezső bólint és elsiet

NEMES MARCELL Hát hiába, Szinyei mester egy hamisítatlan arbirer elegantiarum!
SZINYEI *(boldog, öreges meghatottságban úszva)* Ó, igen, a múlt századból, drága gyermekeim, bizony, a múlt századból.
TÖBBEN Éljen Pali bácsi! Éljen! Egyszer élünk! Sohse halunk meg! Szeressük egymást!

Ital felszolgálatik, felbontatik és kiöntetik

PÓLYA *(kezében pohár, ünnepélyesen feláll)* Szégyellem magam...
ERNST *(közbeszól)* Sose szégyelld! Neked köszönhetjük a bort!
PÓLYA Szégyellem a neveletlenségeimet, a hülyeségeimet, a vadulásaimat. Tudom, hogy a vesztembe rohanok. Barátaim, nagyon tele van a szívem. *(Elhallgat)* Igazatok van. Legalább mi ne marjunk egymást, még ha tehetetlenek vagyunk is. *(Széles mozdulattal felhajtja a bort, megtapsolják, leül)*

LÁZÁR Hol méltóztatunk lumpolni ma éjjel?

– Palais de Dance!
– Nem kell!
– Jardin d'Hiver!
– Unalmas!
– Fővárosi Orfeum!
– A Berger Zsiga-kuplé! Ötszázadszor!
– Isten őrizz!

LECHNER Folies Caprice!

– Úgy van! Éljen Ödön bácsi! Folies Caprice! Rottal és Steinhardt!
– És Trebitschcsel és Littmann Pepivel!
– Sőt Türk Bertával, aki nagy botránnya óta Cléo de Merode-frizurát visel!

HÍRNÖK *(pihegve jó)* Óriási szenzáció! Csontváry a Hadik kávéházban ül, és langyos tejet fogyaszt brióssal! *(Elvágat)*

LÁZÁR Akkor nemsokára itt lesz.

LECHNER Elvesztünk.

SZINYEI Vigyük magunkkal a Folies Caprice-ba!

LECHNER Savonarolát a bordélyházba.

FÉNYES *(kuncogva)* Szerintem szűz még az öreg.

SZÁSZ Dehogya szűz. Ez még ifjú patikus korában csak úgy falta a pirosposztagás tót menyecskéket. Olyanok azok, mint a friss juhtúró hónapos retekkel.

HATVANY Dehogya falta! Hacsak nem az öreg Prahsenkánét, akit két változatban is megfestett. Igen visszataszító bilduskák.

HÍRNÖK *(pihegve ismét jó)* Csontváry az Andrassy út sarkán áll, és a naplementét figyeli! *(Elvágat)*

LECHNER Közledek.

SZÁSZ Megjárta a Közel-Kelet összes kupleráját, nekem elhihetik. Másképp minek utazna oly gyakran.

FÉNYES Hogy a Megváltó sírját és más történelmi és kegyhelyeket megörököktsen, te disznó.

LECHNER Szerintem is ártatlan. Tudják, hogy lett festő? Még fiatal patikus korában áll a Tátra aljában és figyel az alkonypírban lángoló Kárpátokat. Egyszer csak egy kis magocskát pillant meg a markában és egyidejűleg hangot hall a háta megett: „Te leszel a világ legnagyobb festője, nagyobb Raffaelónál!” Hátranéz. Senki.

LÁZAR Tényleg bolond.

HÍRNÖK (*lihegve*) Csontváry a Calderoni kirakata előtt áll, és főtt kukoricát eszik! (Elvágtat)

LECHNER Mit csodálkoztok? Vegetáriánus!

SZINYEI Igaz, hogy Csontváry miniszterekkel levelez?

PÓLYA Igen, bár kissé egyoldalúan, mert azok nem válaszolnak neki.

LECHNER Ő a hazafelvirágoztatása érdekében kötelezővé akarta tétetni a selyemhernyó-tenyésztést!

Kacagás, izogatózás

PÓLYA (kissé *kapatosan*) Támadt egy ötletem. Ha megérkezik, én eből a fülkéből felhívom azt a fülkét, telefonhoz kéretem, és bemutatkozom neki, mint a kabinetiroda főnöke, hogy őfelsége, a király személyes jókívánságait tolmácsoljam neki.

Kacagás, helyeslés

De nehogy el méltóztassatok ám röhögni magatokat!

LECHNER (*aki az ablak mellett ülvén kilát az utcára*) Vigyázat, jön ! ... Ne nézzetek olyan feltűnően!

SZINYEI (*kisandít*) A vén baka! Jól összementél tavaly óta!

LECHNER Vigyázat.

A társaság hirtelen *feltűnően játszani kezd, mintha javában más témákkal lenne elfoglalva. Csontváry belép a terembe. Úgy tesznek, mintha a nagy beszélgetésben észre sem vennék. Már ott áll mögöttük, mint egy öreg strucc, hosszú nyakán vastag gyapjúsál, fején kopott, kockás angol utazósapka, vállán viseltes köpeny, hóna alatt vázlattömb*

(*Mintha most venné őt észre*) Kit látok! Tivadar!

AZ ASZTAL - Mester!

- Isten hozta mester!
- Ez aztán a meglepetés!
- Ide üljön, Mester!
- Fő helyre a Mestert!
- Éljen a Mester!

CSONTVÁRY (*leemeli sapkáját*) Tisztelettel üdvözlöm az urakat.

Taps

Szívbelül örülök, hogy vidámságban és jó egészségben láthatom viszont a híres művészasztalt...

Taps

Egy hosszú utazás után...

TÖBBEN Hallottunk róla!

CSONTVÁRY ...mely utazás, bátran állíthatom... (*Kinzó köhögés fogja el*) ...mely utazás, bátran állíthatom...

PÓLYA (*szolgálatkészen Csontváry mellé pattan, de az eltolja. Miután Csontváry kiköhögte magát*) Mivel kúrálja a megfázását, mesterem?

CSONTVÁRY Mely utazás, bátran állíthatom, teljes eredménnyel végződött.

Nagy taps

A megfázásomat semmivel sem kúrálom, mivel ez nem megfázás, hanem bronchitis.

PÓLYA Valóban óriási különbség.

CSONTVÁRY Még az óriásnál is óriásibb. Ezért gyakorta teázom.

LECHNER Igazi gentleman!

CSONTVÁRY Nem angol teákat iszom, hanem gyógyteákat. Ezek közül is elsősorban a flores tiliae odora-teát, vagyis az illatos hársfavirágot részesítem előnyben.

LECHNER Rezső, hársfateát a művész úrnak!

Rezső *nem mozdul*

CSONTVÁRY Második helyre sorolom a radix salépet, vagyis salépgyökeret, míg harmadik helyre a radix és a folia althaceact, a köznyelven ismert eibischteát.

PÓLYA Eibischteát a művész úrnak!

Rezső *nem mozdul*

LECHNER Nohát, ez igazán derék, Tivadar. Eibischtea. Hiába.

CSONTVÁRY Természetesen nem azért jöttem, hogy medicinák rejtelmeiről kipattantsam a szikrát.

Élénkség, brávózás

LECHNER (*feláll és Csontváryt saját helyére, az asztalfőre ülteti*) Mesej, Tivadar. Felfedeztél-e újabb felfedeznivalót ebben a pocsek és méltatlan világban?

CSONTVÁRY (*nem rögtön*) A világrendben csak a sasnak s a kiválasztott művészeknek adatott meg a képesség beletekinteni a napba.

LECHNER (*diadalmasan*) Hahá!

CSONTVÁRY Nagyon kevés azok száma, akik belepillantanának a nagy múltba... az ember művelődésébe és történelmébe, az isteni természet rendjébe.

TÖBBEN Igaza van! Én értem!

CSONTVÁRY Én jártam Betlehemben azzal az elhatározással, hogy Jézus születésének az éjszakáját a helyszínen figyelem meg - in questo loco nata Maria Jesu Kristo -, és az impresszió alapján világraszóló képet festek.

PÓLYA Egészségére! Sok sikert!

Csontváryra emelik poharaikat

CSONTVÁRY Jóságuk igazán meghat, de sajnós, én nem ihatom.

LECHNER És miért nem, Tivadar?

CSONTVÁRY (*nem rögtön*) E modern világnak csúfolt anyagi túlekedésben...

TÖBBEN Halljuk!

CSONTVÁRY ...sarlátának hirdett útjain csak botorkálva járunk, tántorgunk, és folyton ingoványba süllyedünk. Alkohol, dohány, tea, kávé, nikotin, koffein s egyéb idegkorbácsoló ajzószeretek pusztítják energiánk.

LECHNER (*a többiekhez fenyegetően*) Szibariták!

CSONTVÁRY Hűtlenek lettünk őseink egészséges életéhez, elherdáltuk azt az energiát, mely őseinket, a hunokat világrendítő hatalommá növesztette...

FERENCZY Bocsáss meg, kérlek, de úgy tudom, hogy te lengyel eredetű familiából származol.

PÓLYA A szív számít, az érzés!

SZINYEI Úgy van. Petőfi például délszláv volt.

CSONTVÁRY Ám mi kilencszáz éve megtántorodtunk, s a letörött Rómának behódoltunk. De majd újra próba alatt állunk, s a megpróbáltatásból vagy kikerülünk ősi energiával mint hunok avagy energia hiányában mint hontalanok.

Szünet

LECHNER Annyit hallottunk, hogy Párizsban kiállítottál, de semmi többet. Azokat az óriási vásznakat.

CSONTVÁRY A legnagyobb koponyák által sóvárgott és keresett naput színek világitó fokozatát felfedeztem, s e felfedezésemről úgy a Kultuszminisztériumot, mint Hollósy festőt Münchenben táviratilag értesítettem.

SZINYEI (*őszintén*) Csodálunk téged, öreg. Hogy lobog tebenned a láng!

CSONTVÁRY Párizsban a New York Herald kritikusa egyenesen kimondó, hogy minden világon létező festmény túl van szárnyalva!

A társaság éljenezni és tapsolni kezd. Pólya elindul a telefon felé

És miután Párizst ily módon kapitulációra bírtam, hivatásom teljesítve visszajövet a Libanonnal szemben lévő szent áldozó költárnál, a baalbeki nagytemplomban, kétezer méter magasan, ezer évet élő cédrusoknál már pihenőt tartottam megterhelve a sok teljesítménytől, melyet jókedvében vállaimra rakott az isteni zseni távol a házánktól oly célból, hogy ezzel a munkával mint világtörténelmi jelentőségű dologgal a magyar nép tulajdonságát örök időkre igazoljam.

Szünet; látjuk Pólyát a jobb oldali fülkében. Csilingelni kezd a másik telefon. Rezső odacammog és felveszi, majd kisvártatva visszajön

REZSŐ (*ünnepélyesen*) Őfelsége kabinetirodájából Daruváry ökegyelmessége kéreti a telefonhoz Csontváry Kosztká Tivadar nagyságos művész urat.

Szünet

LECHNER Gott im Himmel!

CSONTVÁRY Tessék? Ki keres?

REZSŐ Őfelsége I. Ferenc József kabinetirodájának főnöke, Daruváry kegyelmes úr.

CSONTVÁRY Az lehetetlen.

REZSŐ E percben jött a hívás. (A telefon felé mutat)

LECHNER Mozdulj már, az isten szerelmére!

CSONTVÁRY (*felemelkedik, láthatóan átszellemül, kihúzza magát és komoly arccal, katonás léptekkel bevonul a fülkébe*) Csontváry festő. Tessék parancsolni.

PÓLYA (*a másik fülkében, bécsies akcentussal*) Á, á, a híres Csontváry. Na, végre, hál istennek! Hát kedves Csontváry, kinek a hangját ön mosta fülével hallja, gyermekem, az nem más, mint Daruváry Géza, őfelsége kabinetirodájának főnöke, különleges megbízott, meg amit akar. Itt vagyok a Burgban, odakint esik az eső. Hall engem?

CSONTVÁRY Igenis, kegyelmes uram.

PÓLYA Brávó, Csontváry, Csontváry, önnek rettentően éles hallása lehet!

CSONTVÁRY Valóban éles a hallásom, kegyelmes uram.

PÓLYA Csontvárykám, először is háromszoros hurrá. Figyelem, hapták! Most szó szerint idézem őfelsége szavait: Csontváry Kosztká Mihály Tivadarnak üdvözlötünk. Világraszóló teljesítményéért elismerés és magas elragadtatás. Híres energiateóriája uralkodásunkba beleillesztve. Soknemzetiségű Monarchiánk ugyancsak színgazdag. Mi is keverjük a színeket. A németet keverjük a magyarral, a magyart a tóttal, a tótot a románnal, a románt a szerbvel, a szerbet a zsidóval, a zsidót a törökkel, a törököt az olasszal, az olaszt a lengyellel, a lengyelt az örményvel, a rutént a székellyel. No, persze e színeket mi nem palettán, hanem a Monarchia leányainak a méhében kevergetjük a Monarchia fiainak a pemzlijeivel, hehehe. Illetékes miniszterek megróva a meg nem válaszolt memorandumokért. A Csontváry-féle iparosítási tervek hatályba lépve. Késlekedést el nem tűrve. - Figyelsz, te öreg csataló? - Folytatom. Tudassák még Tivadarral. Pro primo. Művelt Nyugat rövidesen lepipálva. Pro secundo. Szívünk együtt dobog, lelkünk együtt érez, arcunk együtt izzik, szemünk együtt csillog, orrunk együtt fénylik, fülünk együtt lángol. Kelet égboltján feltűnt a csillag. Rajta hímzett monogram: Cs K T M. Bővebbet villásreggelin. Cilinder kötelező. Sokszor csókol az Ausztriai Ház... Nohát, lieber Csontváry, ezek valának az ő saját szavai, az ő saját szájából. Pihenj. Fű, egész beleizzadtam, végtére is katona vagyok, nem furfangos diplomata.

Csontváry hallgat

Halló! Csontváry! Mi van magával? Miért nem válaszol?

CSONTVÁRY Kegyelmes uram, én...

PÓLYA Rajta, rajta!

CSONTVÁRY Torkom elszorul...

PÓLYA Krákokj, te vén mozsárágyú! Donnervetter, krákokj, ha mondom, vagy én krákokok! (*Morog a kagylóba*)

CSONTVÁRY Kegyelmes uram, ha találkozik őfelségével...

PÓLYA Már hogyné találkoznék vele, te tábori elefánt! Még a klozetra is én kísérem, herrgottkreuzsakrament! Csak úgy hajlandó, ha én is ott vagyok! Én törölöm ki neki arsch!

CSONTVÁRY Úgy közölje kérem őfelségével: az Energiák dolgoznak, hogy fenntartsák az egyetemes világmindenséget.

PÓLYA Natürlich közölni fogom, te gyalogsági krokodilus! Hanem a cilindert nehogy elfelejtsd a villásreggelihez!

CSONTVÁRY És lenne még egy alázatos üzenetem!

PÓLYA Aber was! Marha vagy, öregem. Mit akarsz ezekkel az alázatos üzenetekkel. Piha! Parancsolj, te ökör, én azért vagyok, hogy teljesítem a te parancsaidat. Parancsolj, az ördögbe! És legyél hozzám goromba, és kenjed a művészfestéket a pofámba, és öntsd a terpentint a fejemre! Kurázszi, öreg, kurázszi!... És most diktáld azt az üzenetet, mert felrobbanok és szétpukkadok, mint egy sístergő istennyila! Krucifix!

CSONTVÁRY Legmagasabb Apostoli Felség! Népek Jóságos Atyja! Magasabb rendű kötelesség int, hogy e történelmi órában azzal az erővel és szellemi képességgel, amellyel a jóisten megáldott, az igazságot igazoljam, másodsorban pedig őfelségének abbeli óhaját teljesítem, miszerint keressük az istent, akinél mindent elérhetünk, nélküle semmire sem megyünk. Sokáig vártam, s már-már elcsüggedtem.

PÓLYA Vártapiszl, kitörölöm könnyemet a szememből. Beleesett egy srapnel. Na, jó.

CSONTVÁRY És már-már elcsüggedtem, mígnem eljött a nap, és engem magasabb hatalom szólított...

PÓLYA A telefonhoz.

CSONTVÁRY Igen, és szeretett királyom üzenetét tolmácsolta, és megvalósult a remény s életem nagy fordulata. A végső lényeg pedig e mondatba foglalható...

PÓLYA Ne siess, te ökör, kifújom az orromat. Hogy bírsz ilyen szépen beszélni, te féleszű piktor. Nahát, csikorogj tovább, te rozsdástábori konyha.

CSONTVÁRY E mondat pediglen így hangzik: az élő hatalommal és az élő istennel a közvetlen kapcsolat meg van találva.

Szünet

PÓLYA Ennyi az egész?

CSONTVÁRY Ennyi, kegyelmes uram.

PÓLYA Már azt hittem, valami jelentőset akarsz üzeni.

CSONTVÁRY Nekem ez igen jelentős, kegyelmes uram. Szinte a legjelentősebb.

PÓLYA Hm. Na és pénz nem kell, te láncos dragony.

CSONTVÁRY Kéne, hogyné kéne.

PÓLYA Na és mennyi?

CSONTVÁRY Hát bizony...

PÓLYA Na, süsd el azt a mordályt.

CSONTVÁRY Nyolcvanmillió.

PÓLYA Mennyi?

CSONTVÁRY Nyolcvanmillió.

PÓLYA De hát Csontváry. (*Sírva*) Amikor őfelsége lyukas zokniban csozog a Schönbrunn folyosóin, és nincs egy rendes vasárnapi kimenője, amiben templomba mehetne! Még hogy nyolcvanmillió! Amikor az Udvar már két hónapja tarhonyát eszik, mint '48-ban, amikor menekülni kellett Olmützbe! No és mire kéne az a teménten pénz, te keményszívű ember!?

CSONTVÁRY Korántsem magáncélra, kegyelmes uram, hanem zseniális egyének menhelyére. Ez egy szép nagy városi ház lenne, melyben olyan lángeszű egyének nyernének menedéket, akik bár nagyra hivatottak, nem képesek megküzdeni a megélhetési gon-

dokkal, s nyomorogva elhullnak, *ám* őket fenntartván, e század kultúrájáról jó előre gondoskodhatnánk.

II. KÉP

Szünet

PÓLYA Boldogságos, micsoda kutyaszorító! A kincstár kong, s már fogytán a tarhonya is, és a kapucinusok kriptájában a halál a szemünkbe *röhög!* Tegnap egész délután őfelsége zokniját stoppoltattam! Csontváry, te lelketlen bestia! Neked könnyű! Hiszen te már megszoktad, hogy vecsési káposztát eszel papírból a három ujjaddal!

CSONTVÁRY E lángeszű egyének a gazdaság problémáit is képesek lennének megoldani. Zseniális feltalálók csak úgy ontanak a nagyszerű találmányokat.

PÓLYA És ha nem? Óriási kockázat *ám* nyolcvanmillió!

CSONTVÁRY Akkor *sincs* veszély, mert van erős biztosíték.

PÓLYA Miféle?

CSONTVÁRY Összes festményem, teljes életművem zálogul.

PÓLYA Eeee... Ez valóban megnyutató. *Így már tényleg más a helyzet.*

Szilárd a fundamentum, mint a hétszentség. *Öregem, én befejezem, mert csikarni kezdi a hasamat a tarhonya, de holnapután várunk a Burgba egy bensőséges magánkihallgatásra. Ő már igen türelmetlen. Cilindert nehogy elfelejts a fejedre tenni.*

CSONTVÁRY Uram, csak még egy szóra.

PÓLYA Hallgatlak, kedvesem.

CSONTVÁRY Uram... Ne vegye érzelmeskedésnek... Köszönöm a melegszívűségét.

Szünet

PÓLYA Micsodát? Ugyan!

CSONTVÁRY De igen, köszönöm. *Őn egy kicsit érdes és goromba, ámde nem mézesmázos, mert katona és nem álnok. És közvetítette nekem az üzenetet. Ne szakítson félbe. Én ugyanis már igen sokat szenvedtem az emberi álnokságtól és kétszínűségtől... Őszintén szólva gyakran félek, hogy talán együgyű vagyok. Előfordulhat, hogy kinevetnek a hátam mögött. Az igaz, hogy most, amikor hatalmas pártfogóm támadott, elhallgatnak a nevetők és búsulnak a csúfolódók... Mondja meg őfelségének, hogy szeretem őt. A holnap reggeli hajóval indulok Bécsbe. Köszönöm. Sietek. Szívvel üdvözlöm. (Leteszi a kagylót, feldúltan kísiet a fölkéből, s az asztaltársasághoz siet) Uraim... Őfelsége szólít...*

Szünet

PÓLYA (Daruváry hangján, még a kagylóval a kezében kiszól a fölkéből) Szólít bizony, te vén gyalogsági krokodilus.

CSONTVÁRY (megbénul, majd hirtelen megfordul. Meglátja Pólyát, aki részeg szomorúsággal nevet a fölkében. Aztán körülpillant az asztaltársaságon és mindent megért. Felkiált) Miért bántanak?! (Értetlenül megrázza a fejét, s szinte csodálkozva elhagyja a helyiséget)

Hosszú szünet

SZINYEI Menjen már valaki utána!!!

Bénultan ülnek

PÓLYA (visszaakasztja a kagylót, és kilép a fölkéből) Rezső!

REZSŐ Igenis, Pólya úr!

PÓLYA Hársfateát a művészasztalra! Forró hársfateát, de jó erőset, mert bronchitisre lesz! Mindenki a vendégem!

REZSŐ (sokáig nem válaszol. Okos szemével figyelmesen néz Pólyára. Aztán bólint) Igenis kérem alássan.

Kicsoszog a konyha felé - a művészasztal hosszan bámul utána

Függöny

Szín: szemben az Iparcsarnok oldalbejárata a régi Városligetben. Neoreneszánsz és klinkertégla. Az épülethez ragasztva bal felé deszkapalánk húzódik, mely az Iparcsarnok hátsó udvarára nyílik. Jelenleg csukva van. Az épület oldalbejárata nyitva, az ajtó mellett plakát, melyen ez olvasható:

„Iparcsarnok Csontváry-kiállítás. Városliget”. Előtérben sétány és néhány bokor.

A kihalt sétányon szerelmespár andalogva közelít. Összefonódva, halkán, álmódzva beszélgetnek. Néha megállnak, hogy elgöngyörködjenek a természet valamely szépségében, például egy éneklő kismadárban vagy egy virágszámban.

Figyelmesek lesznek a plakátra, mely a kiállítást hirdeti. Közelebb andalognak, hogy elolvassák

AZ IFJÚ Valami piktúra.

A LEÁNY Nézzük meg.

AZ IFJÚ Most inkább andalogjunk. Ezt úgy szeretem.

A LEÁNY Pedig engem érdekel a piktúra.

AZ IFJÚ Ráérünk a jövő héten megnézni.

CSONTVÁRY (előugrik a bokorból, ahol eddig megbújít) Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra!

A LEÁNY Jesszaszmaria, Ferenc kérem, ki ez a csúnya ember?

CSONTVÁRY Tisztelet kisasszony és fiatalember, engedjék meg, hogy személyesen kalauzoljam önöket.

AZ IFJÚ Krisztinke, meneküljünk. (Kézen fogja a lányt, és elszaladnak)

Csontváry visszabújik a bokorba, mert ismét jön valaki. Középkorú férfi fűtörészve. Már-már elhaladna a bejárat mellett, de aztán figyelmes lesz a plakátra. Közelebb jön. Olvassa. Érdeklődést kezd tanúsítani. Már-már belépne. Csontváry látható örömmel felemelkedik a bokorból. A férfi megpillantja és megrémül. Csontváry barátságos vigyorral közelíteni kezd felé. A férfi védekezően hebeg valamit, majd villámsebessen elszalad.

Csontváry elgondolkodik. Kitépi a földből a bokrot és eldobja. Duderászva les fel sétál, majd előhúzza zseboráját, megnézi az időt, majd a messzeséget kémleli, hogy nem jön-e látogató.

Vidéki pödrött bajszos úr és neje, természetes asszonyosság, szuszogva, izzadva, bőrdönggellel, kosarakkal és demizsonokkal jönnek. Kicsattanóan egészségesek a gutaütés árnyalátával

VIDÉKI ÚR Jaj, le ne késsük a csatlakozást!

ASSZONYSÁG (elragadtatva felordít) Az a drága jó Mariska néni!

VIDÉKI ÚR (Csontváryhoz) A Jóisten áldja meg, messze van még a Keleti pályaudvar?

CSONTVÁRY Az attól függ, hogy mit ért ön azon, hogy „messze”? Nékem, aki bejártam a fél világot, kóboroltam a karthágóiak nyomain, elidőztem Európa legnagyobb vízeséseinél és Itália tűzhányóinál, koptattam Toledo, Sevilla, Granada és Cordoba kököckait, hajóra szálltam Gibraltárban, s rettenetes viharban érkeztem Alexandriába, megjártam Mezopotámiát, az emberi civilizáció bölcsőjét, s elvetődtem a kincses Indiáig, s Julianus és Kőrösi Csoma útján jutottam a magyarok őshazájáig, hogy végül a Libanon szédítő magasában megpihenjek, s legeltessem szemem a széles horizonton, nékem a Keleti pályaudvar bolhaugrás csupán.

Vidéki úr és Asszonyosság leteszik csomagjaikat

VIDÉKI ÚR Ugyanis Mariska néni meghívott, és nagyon félünk, kérem, hogy lekéssük a csatlakozást Dombóváron. Ettől rettenetesen félünk! Igaz, Juliskám, szemem fénye?

ASSZONYSÁG (felordít) Az a drága jó Mariska néni!

VIDÉKI ÚR (Csontvárynak nyújtva demizsonját) Ha meg nem sérteném, húzzon egyet a fonottból!

Csontváry rémülten nemet int

Hát akkor a csatosból! *(Üveget nyújt)*

Csontváry ismét nemet int. Vidéki úr és Asszonyosság meghúzzák a demizson, s nagy szusszanásokkal leülnek csomagjaikra

(Homlokát törölgetve) Mert tetszik tudni, írt nekünk a jó Mariska néni, hogy menjünk, mert szeretne látni, kakast vág meg gyöngé bárányt, ott lesznek a szép sógornőcskék meg az onokaöcsikék, sütés-főzés, tetszik érteni.

ASSZONYÓSÁG *(felordít)* Az az áldott jó Mariska néni!

VIDÉKI ÚR Juliskám, vedd csak elő a fokhagymás kalbászt, és kínáld már meg az uraságot, ha még evett jót a tisztelt uraság, január óta lóg a padláson, olyan száraz, kérem, mint a legfinomabb sütemény.

CSONTVÁRY Köszönöm, de nemrég ozsonnáztam.

VIDÉKI ÚR Ejnye, de sajnálom. Mi bizony annál inkább megéheztünk, megszomjajztunk.

Jóízűen falatozni kezdenek a csomagok tetején

(Teli szájjal) Mert tetszik tudni, az én Juliskám szolnoki születésű, soha nem mentem volna én az Alföldre, soha! No, csak egy kortyocskát a csatosból... ejnye, de sajnálom...

CSONTVÁRY *(mutat a bejárat felé)* Ott van egy szentély...

VIDÉKI ÚR Csak egy kortyocskát a demizsonból.

CSONTVÁRY Ott van egy szentély... egy szent csarnok...

ASSZONYÓSÁG Az a drága...

CSONTVÁRY És ez a szent csarnok...

ASSZONYÓSÁG ...jó...

CSONTVÁRY Nyitva áll...

ASSZONYÓSÁG Mariska néni!

CSONTVÁRY ...és várja látogatóit...

VIDÉKI ÚR *(krákol)* Hű, te paprika, de csípész!... Te, Juliskám, a tormás tyúkhúsból kínáld csak meg az uraságot, nekem a mindenem.

CSONTVÁRY *(a plakátra mutatva)* Tessenek csak e hirdteményt elolvasni, hogy mit is tudat ez.

Vidéki úr és Asszonyosság csirkecombokkal a kezükben, megbámulják a plakátot

A hirdett művész én vagyok, és tisztelettel behívom önöket.

VIDÉKI ÚR Lekéssük a csatlakozást Dombóváron. *(Esznek)* Nézze uraságod ezt a rétest: a cseresznye kibuggyan belőle; Juliskám sütötte! Nem mentem volna én sohasem az Alföldre, de nem ám! No, csak egy kortyocskát a fonottból.

CSONTVÁRY Abban a csarnokban áldozat van bemutatva a művészet oltárán.

VIDÉKI ÚR Akkor a csatosból.

CSONTVÁRY És aki azt bemutatja, feláldozta ifjúságát, felhagyott tisztos polgári foglalkozásával, s lemondott a családi tűzhely melegéről.

Vidéki úr és Asszonyosság eszik és iszik

A művészet nemtője szólít: jöjjetek hódolni a szépségnek.

VIDÉKI ÚR Nem lehet.

CSONTVÁRY De hát miért?

VIDÉKI ÚR Lekéssük a csatlakozást Dombóváron. *(Eszik)*

ASSZONYÓSÁG *(telordít)* Az az áldott jó Mariska néni!

CSONTVÁRY Ördög vigye a Mariska néni! Annyit falatoznak, mintha két hete nem ettek volna. Ez alatt az idő alatt már tízszer megnézhették volna a festményeimet.

VIDÉKI ÚR Nem addig van az.

CSONTVÁRY De hát miért?

VIDÉKI ÚR *(rövid gondolkodás után)* Lekéssük a csatlakozást Dombóváron. Nézze csak ezt a tepertős pogácsát. Szinte repül. Juliskám, Alföldre soha nem mentem volna én, sütötte. *(Előveszi óráját; felkiált)* Édes Juliskám, meg vagyunk mink bolondulva?!

Villámgyorsan összepakolnak; jobb felé el

CSONTVÁRY *(csodálkozva)* Álljanak meg! Arra nem a Keleti van! VIDÉKI ÚR Hanem?

CSONTVÁRY Éppen hogy a Nyugati!

VIDÉKI ÚR *(vidáman)* Mindegy az! Pályaudvar pályaudvar!

ASSZONYÓSÁG *(felordít)* Az a drága jó Mariska néni!

Nekilödulnak és eltűnnek a nagy parlagi semmiben. Csontváry előveszi az eldobott bokrot, visszat teszi a földre, és ismét mögé bújik. Nevelőnő és a kislány közelednek. Nevelőnő fűzött derékkal és feszes kebelrel francia regényt olvasva halad, míg a mintegy nyolcéves leányka mellette megy, és unottan bábéskodik jobbra-balra. Amint elhaladnak a bokor előtt, Csontváry feje lassan kiemelkedik. Ujjával hívó jeleket ad a kislánynak. A gyerek észrevétlenül lemarad a Nevelőnő mellől. Kedvesen mosolyog Csontváryra

CSONTVÁRY *(kézen fogja a kislányt)* A Jóisten küldött, gyermekem.

Te még ártatlan vagy, és ezért méltó, hogy bevezesselek a művészet csarnokába. *(Kézen fogva megindulnak a bejárat felé)*

NEVELŐNŐ *(észreveszi és felvisít)* Segítsé! Szatír! Segítsé! Szatír!

Csontváry rémülten beszalad az épületbe, a kislány bömböl, a Nevelőnő elrángicgálja. Csontváry óvatosan kiles az egyik ablakon, s amikor azok elmentek, kijön, kihúzza a bokrot a földből, és félredobja. Hirtelen halálos fáradság zuhan rá, lerogy a lépcsőre, és kezébe temeti arcát

ELEGÁNS ÚR *(megáll előtte)* Mennyi csalódás, mennyi fájdalom.

CSONTVÁRY Tengernyi. *(Hirtelen felnéz, felugrik)* Tivadar naput festő, szolgálatára. *(Igyekszik rendbehozni ruházatát)*

ELEGÁNS *(nevet)* Ép test? Haha! Ép lélek? Hahaha.

CSONTVÁRY Támadt egy kis differencia a testemben, én tudniillik

Ázsiában kenyéren és gyümölcsön éltem, s ott minden zsiradékot elvesztettem, sőt még a csontjaimból a velő is elpárolgott, s teljesen kiszáradtam a forróságban. Majd hazakerülvén, a kávéházakban újra bronchitist szereztem. Jól esett a hideg szobában aludni, de a hideg havazás közeledtét nem bírtam elviselni, megdermedtem, mint télen a napon sütkérező légy - mert csak negyvenöt kiló voltam - egy napon tehát megállott az óram, elhagyott az energiám, az Új Szent János Kórházba kellett mennem, hol az orvosok ki-mondták, hogy elkéstem.

ELEGÁNS *(kacagási rohamot kap)* „Napon sütkérező légy!”... „Napon... sütkérező”!!!... Jaj, az oldalam! *(Hirtelen komoly lesz, és az ajtó felé bök)* Tehát ez a maga kiállítása.

CSONTVÁRY Igenis kérem. Boldoggá tenne, ha megtekintené.

Elegáns tüntető fiatalssággal felszökell a lépcsőkön. Csontváry utána. Kíváratva látni, ahogy lassan hátrálnak kifelé: Elegáns a Csontváry-féle tölcsernézőkét tartva a szeme előtt nézi a benti képet, míg Csontváry karonfogva vezeti, hogy hanyatt ne vágódjék

(Izgottan) Nos? Egy új távlat! Igaz? Egy új mélység! Ugye? Látja?

Most ismét így lassan befelé mennek és eltűnnek. Szünet.

Bent felhangzik Elegáns kacagása, s aztán látjuk, ahogy kijönnek. Elegáns majd megszakad a nevetéstől, miközben hátra veregeti Csontváryt, aki kinosan mosolyog

ELEGÁNS *(hirtelen komoly lesz)* Szivart?

CSONTVÁRY Köszönöm, nem dohányzom.

ELEGÁNS *(rágyújt)* Én ezt az egész piktúrát úgy, ahogy van, nem értem. *(Lassan Csontváry szemébe fújja a füstöt)*

CSONTVÁRY *(köhög)* De hát miért nem?

ELEGÁNS Ha én azt tudnám! *(Mereven néz Csontváryra)*

Szünet

CSONTVÁRY Részleteiben nem méltóztatik érteni avagy egészében?

ELEGÁNS *(komolyan)* Sem részleteiben, sem egészében nem értem.

CSONTVÁRY Talán... ha még egyszer venné a fáradságot és megtekintené.

ELEGÁNS (*merőn nézi Csontváryt*) Különös. Hm. Sajátságos. Hát akkor magyarázza meg nekem, mert én nem értem. De előre figyelmeztetem, bármennyire is el fogja magyarázni, igen kicsi annak valószínűsége, hogy meg fogom érteni. Hát rajta. Igyekezék rövidre fogni a mondókáját, mely azonban ne nélkülözze a rációt.

CSONTVÁRY Megpróbálom, kérem. Itt a lényeg a naput.

ELEGÁNS Micsoda?

CSONTVÁRY Naput. Úgy mint nap és ut. Egy optikai elmélet.

Színkép-elemzés a szem recehárttyájával összefüggésben.

ELEGÁNS (*megfogja Csontváry karját*) Mi? Hahaha! Ne is folytassa! Hahaha! (*Majd megszakad a kacagástól, de hirtelen komoly lesz, és igen szemrehányón néz Csontváryra*)

Szünet

CSONTVÁRY (*kétségbeesetten körülnéz, majd egy fára mutat*) Azt, hogy az a rigó ott ül és dalol, méltóztatik-e érteni?

ELEGÁNS Azt értem, de a maga képeit egyre kevésbé értem.

CSONTVÁRY De hát mit nem ért azokon?

ELEGÁNS Nem tudom. (*Szuggerrálja Csontváryt, majd egy kis gondolkodás után*) Talán nem vagyok hozzászokva.

CSONTVÁRY Hiszen azon lehet segíteni!

ELEGÁNS (*gondolkodik, aztán diadalmasan*) De én nem tudok hozzászokni.

CSONTVÁRY (*felnyög*) Ó, Istenem. (*Leroskad a lépcsőre, arcát tenyerébe temeti*)

ELEGÁNS (*kissé megpiszkálja a sétatöbtyével*) Látom, nagyon szenved. Az egyik képet talán egy kicsit értem.

CSONTVÁRY (*felpattan*) Melyiket?! Melyiket?!

ELEGÁNS (*szórakozottan!*) Azt, amelyiken az az izé azt az izét.

CSONTVÁRY A zárándokok? A nagy cédrust?

ELEGÁNS Ehe... ehe...

CSONTVÁRY Istenem, a főművem! Megértette a főművem!

ELEGÁNS No, persze azért nem nagyon. Csak egy kicsit.

CSONTVÁRY (*szorongatja a kezét*) Köszönöm, köszönöm.

ELEGÁNS (*fenyegető hangon*) A többséget persze akkor sem értem.

Mit mondott? Hogy cédrus? De hiszen akkor azt sem értem, én ugyanis azt egy nagy - polipnak néztem!

CSONTVÁRY Polipnak??? No és akkor a zárándokokat?

ELEGÁNS Jé, azok zárándokok? Jó, hogy mondja. Ugyanis meg merem volna esküdni, hogy uborkasaláták! És hogy ez egy csendélet polippal és uborkasalátával! Rottmann Mozart modorában! Látja, attól a festőtől tanulhatna! Szóval csak hittem, hogy értem, Kiderült, hogy nem értem.

CSONTVÁRY (*nekiugrik és fojtogatja*) Te aljas gazember, te lélektipró gyilkos, mit nem értesz te egy cédruson... egy alkonyi égen... egy mezőn... mit... nem... értesz...

ELEGÁNS (*miután nagynehezen lefejtette magáról Csontváry kezeit*) Fogalmam sincs... tény, hogy nem értem... Már annyira sem értem, mint eleinte, pedig már akkor sem értettem.

CSONTVÁRY (*hirtelen térdre borul előtte; rekedt suttogással*) Csak egy kis türelmet. Csak egy kis időt. Csak egy kis emberséget. Csak egy kis meghallgatást.

ELEGÁNS Bánom is én, magyarázzon. Most már magam is kíváncsi vagyok, hogy mi fog ebből kisülni. Tessék, lépje az inggombomat. Maga aztán egy szenvedélyes önjelölt.

CSONTVÁRY (*térdén állva*) Ne haragudjon... Értsen meg: én az életemet áldoztam, hogy képeket fessek az emberségnek, és látja, alig bírom az érdeklődést magam iránt felkelteni!

Szünet

ELEGÁNS (*elfordul*) Kérem, álljon fel, nem bírom nézni, ha térdelnek előttem. Nem vagyok isten. Hétköznapi ember vagyok, egészséges és normális, mint a többség, és érhetően taszitanak a bizarrériák. Hallgatom.

CSONTVÁRY (*feltápászkodik*) A bejárattól bal felé sorban: első munka: szürke héja karmai között fehér hófajdot tart.

ELEGÁNS Tovább.

CSONTVÁRY További munkák. Tövisszúró gébicsek tuskékre szúrt bogárkák mellett tartózkodnak. Karcú őzgida domboldalon a két levegőbe kecsesen beleszimatol. Ifjú hölgy ablak mellett mereng. Agg nő rozmaringalmakat készül hámozni. Pompejiben a chirurgus háza mögött a fenséges Vezúv füstölög. Nagyszakállú szerzetes hirdeti az igét. A Balkán hegyes vidékén virágba borult a mandula. Taormina, kék tenger, citromsárga hold, tornácos ház, virágzó cseresznye. Mosónők a dalmát parton. Öreg halász egy nehéz élet ráncaival. Selmecebánya hatalmas völgye, elől szénakaszalók és asszonyok, akik pipacsok és búzavirágok között az illatos szénát gereblyéztetik. Castellammare di Stabia: a kék tenger habzó taraját karcú vitorlások szelik. A hős hadvezér, Zrínyi fenyegetőleg inti a sanda képpel ostromló török férfiakat. A fenséges jaccal vízesés. A fortyogó schaffhauseni vízesés. Végtelen hortobágyi puszta, ami felett mérges viharfelhők tornyosulnak, csikós vad vágóban ostorát durrantja, hosszú szarvú, fehér marhák tükröződve isznak, és mindezt bámulja a gulyás meg a puli. Kairóban katonazene. A fohászokó üdvöztető. Zsidók a panaszfalnál, vallásos hévvel rajonganak. A Tatra emberfeletti nagyszerűsége. A taorminai görög szín-ház romjai. Magányos cédrust tép a tengeri szél. Marokkói tanító, kezében a szent Korán. Názareti Mária kútja. És végül a festő önarcképe, abból az időből, amikor még hajzatába és bajszába nem kevert ősz szálakat az idő, és egészségét a világ iránt érzett szerelme nem emésztette föl. (*Annyira megvigasztalta és feloldotta saját előadása, hogy teljesen derűssé vált, és egészen elfelejtette, hogy Elegáns is jelen van. Elgondolkodva kezd felsétálnia lépcsőn*)

ELEGÁNS (rászól) Várjon!

CSONTVÁRY (*felocsúdik*) Ah, ezer bocsánat!... (*Nevetve visszajön*) Most adhat egy szivart. Tudja-e, hogy harminc éve nem gyújtottam rá? (*Rágyújt*)

Szünet

ELEGÁNS Mit szól hozzá, teljesen meggyőzött avval, amit mondott. CSONTVÁRY Tudtam én!

ELEGÁNS Teljesen meggyőzött ugyanis arról, hogy - a dilettantizmust nem számítva - az ön egész életműve elmebeteg agy születménye.

Csontváry eldobja a szivart és rátapos

Nem jó, hogy ilyen beteg dolgok, ilyen extrém, aberrált, deformált mázolimányok nyilvánosságot kapnak, és ezzel az egészségeseket megfertőzik. Mi, normálisok, akik teli tudóval lélegzünk és csengő hangon kacagunk, tiltakozunk az ellen... hogy ilyen és ehhez hasonló torzszülemények...

DETEKTÍV (*akikét rendőrrel felbukkan a háta mögött*) Elég a süket dumából, Pacákovics.

Elegáns elszaladna, de a rendőrök elkapják

ELEGÁNS (*hirtelen nyugodt hangon*) Na, mi az, máris?

DETEKTÍV A tárgyalás előtt egy nappal nem illik megszökni, Pacákovics. Ugye, hogy megfogtalak.

ELEGÁNS Le a kalappal, főhadnagy úr. Maga szerint mennyit kapok, főhadnagy úr?

DETEKTÍV Én szerintem tizenöt évet, de ez nem számít, mertén közismerten naiv vagyok. (*Kalapot emel Csontváry felé*) Ballagjunk, Pacákovics.

Elegáns sétálva elindul a két rendőr között, majd hirtelen megfordul és dühösen megfenyegeti Csontváryt

Aló mars!

CSONTVÁRY (*megszéppelve*) Detektív úr, mit követett el ez az ember?

DETEKTÍV Hát, nem olvas újságot? Ez az a Monarchiaszerte hírhedett Pacákovics Mór Nepomuk, akinek súlyos bűnök terhelik a lelkét. Ezek közül is legenyhébb a perverz gyermekrontás. Ezért is zártkörű tárgyalása lesz.

Kalapot emel, és négyen el. Csontváry mélyen eltöpreng a látottakon, és hirtelen vidám lesz. Fűtülni kezdi az Aidából a bevonulási indulót, s egy seprővel a bejárat előtti részt takarosán sepregeti. Közben a plakátját is megigazítja, hogy szebben álljon, tenyerét dörzsöli, és bizakodón néz a sétány távolába. Jobbról városligeti kölykök csoportja lopakodik elő

KÖLYÖK *(suttogva)* Mit mondtam, hogy itt van a bolond festő.

MÁSÍK Tényleg bolond?

KÖLYÖK Barátok, nyugodtak lehettek, hogy pont úgy bolond, ahogyan a macska négy lábú. Valódi.

Előjönnek

(Kórusban) Kisztihand, bácsi!

CSONTVÁRY *(derűsen)* Ajjaj, mennyi bakonyi betyár! Nincs is jobb dolog, mint fára mászni, fészket kémlelni, fiókákat lelteni, labdát dobálni, lépesmézet majszolni. Ki a csapatban a kapitány?

KÖLYÖK Én vagyok, bácsi.

CSONTVÁRY Nebulók, vigyázzatok a hidegvízivással. Játék után kimelegedve tilos. Ez a legnagyobb veszély, mely tibenneteket fenyeget.

KÖLYÖK Bemehetünk, bácsi?

CSONTVÁRY Be ám, ha leszurkoltátok a belépti díjat!

KÖLYÖK Mennyi a belépti díj, bácsi?

CSONTVÁRY Nem kevés, ugyanis válasz egy kérdésre. Így hangzik: mondjátok meg nekem, hogy milyen a jó tanító?

Szünet

(Nevet) Belátom, nehéz a feladvány. Segítek. A jó tanító voltaképpen a legidősebb tanuló. A jó tanító a többiek bátyja. Gyerekek, öcsi-kék. *(Frissen megindul befelé)*

A kölykök a háta mögött csúfoló mozdulatokat téve tánclépésben követik.

Szünet.

Egyszer csak belülről Csontváry felbőszült ordítása hallik:

Átkozott fattyak! Hogy mertek röhögni! Hogy mertek énrájam röhögni! Kifelé! Kifelé!

KÖLYÖK Tollasbohóc! Paprikajancsi! Tollasbohóc! Paprikajancsi!

Besötétül és megdördül az ég. A kölykök a sétányról dobálni kezdik Csontváryt, aki hol félreugrik, hol a karját, hol pedig a seprőt tartja védekezően maga elé, s közben rettenetesen átkozódik

CSONTVÁRY Beste kurafik! Ördögök magva! Sárkányfogvetemények! Szatírvadékok! Címeres fenevadak!... Forgószél söpörjön. szökőár sodorjon, oroszlán üldözzön, keselyű vagdosson, mennykő csapdosson, dögvész tizedeljen, földrengés szakasszon, rombolás pusztítson!

A kölykök már eltakarodtak, egyedül Csontváry áll a lépcső tetején tépett köpenyében, bricseszadrágjában és bakancsaiban, széttárja karját, miközben mögötte csapkodnak a villámok

Jaj és ezerszer jaj! Céda anyák méhe! Megromlott fertelme! Emberi világ temételen hamissága! Fizessenek úgy tinéktek, ahogyan ti énnékem fizettetek! Rabolják ki a reményetek, ahogy ti kiraboltátok az enyémet! Vért látok, vérfolyókat, vértókat, véroceánokat! És megnyomják a szülők a kádban, a városon kívül, és a vér kifoly a kádból, és az Angyal sarlót küld az átkozottak sűrűjébe, mert megsárgult a bűn kalásza! Isten! Büntesd meg számkivetésemet, bocsáss tüzet a számkivetőkre, mert engem számkivetettek! Alázd a

porba a megalázókat, és törd le az ő szarvaikat! Háborítsd meg a csúfoló gonoszt, és ontsd ki az ő májait és epéit és beleit. Én vagyok a sanyarúság látta ember, az ő megvetésük vesszeje alatt! Fizess meg nekik, Uram, az ő kezeik munkája szerint! A keményszívűeknek és keményorcájúaknak, a keményszájúaknak és megátalkodottaknak és elbizakodottaknak! Vér! Leomlik a város, és leomlanak a büszke tornyok. és támad füst. mint egy óriási kemence füstje, és meghomályosodik a nap és a levegő, a füstből pedig támadnak sáskák a földre és páncélos bogarak villámló fejekkel! Ó, jaj, már felkelt a Vesztő és mindjárt elveszít! És feltámadt a Sanyargató és Romboló, és már jön és rombol és sanyargat! Mert Kurvák és Kerítők! És már érkeznek az Ártók és Ártanak! De keljen hétszeres mennydörgés, villámlás, pokoli zendülés, vér, fegyver, pusztulás, ordítás - mert megalázták az igazt! És támadjon setétség, melyben csak az iszonyú tűz lobog az éjben - mert megalázták. És legyen némaság, és legyen a némaságban hörgés. és csuklás és vicsorgás! Mert kiröhögték és megdobálták! *(Egy percig még ott áll fenyegető öklével rettentő nagyságában, majd bemegy az ajtón)*

Szél és záporosó.

Lassan kiderül.

A sétányon esernyőkkel feltűnik a Japán kávéház asztaltársasága. Sielve közelednek, a bejárat előtt megállnak. Lerázzák és összecsucják ernyőiket

SZINYEI *(Pólyához)* Te fogsz tőle bocsánatot kérni az asztal nevében.

Értse meg, hogy mi igen nagyra tartjuk. Legyen ez aranybetűs dátum a magyar művészet kalendáriumában.

Pólya bólint, s már indulnának is befelé, amikor nyikorogva széttáru a palánk kapuja, s Csontváry vonszol kifelé nagy ügyel-bajjal egy kocsit, melyen hatalmas festményeinek garmadája látható. Pillanatra felnéz, konstatálja kollégái meglepetését.

Senki nem szól.

Csontváry nekifeszül és tovább vonszolja a kocsit. Egy helyen elakad, s ezért néhányan segítenek megtolni és így tolják.

A többiek menetben követik őket

Függöny

III. KÉP

Szín: A Magyar Tanácsköztársaság Közoktatásügyi Népbiztosságának egyik irodahelyisége 1919 áprilisában. Szemben a falon három nagy plakát: középen egy konstruktivista stílusú Lenin, mellette kétoldalt Poór Bertalan Világ Proletárjai Egyesüljétek! és Uitz Béla Vörös Katonák Előre! plakátjai. Ezek alatt támlás bőrpamlag, melynek egyik sarkában a Népbiztoshelyettes, másik sarkában Csontváry ül. A Népbiztoshelyettes előtt a földre le van téve a telefon, valószínűleg, mert nem akar folyton az íróasztalhoz felugrani. Csontváry igen rossz bőrből van, sokat öregedett, valósággal kísértetszerű. Mereven ül a pamlag sarkában. Hallani, hogy a szomszéd helyiségben a Warszawianák próbálja egy férfikórus. A Népbiztoshelyettes cigarettázik. Egy darabig sem ő, sem Csontváry nem szól. A kórus elhallgat, majd ezután kivergődik az ajtó

KIPIRULT IFJÚ *(benéz)* A karnagy elvtárs nem jött még?

NÉPBIZTOSHELYETTES A karnagy elvtárs még nem jött, és kérem, hogy nélküle ne is próbáljanak, mert ezt már nem lehet kibírni.

Kipirult ifjú eltűnik. A telefon cseng

(Felveszi) Tessék, direktórium. Jónapot, elvtárs, mi újság? Úgy van. Igen... Két darab pecsétnyomot kell metszeni. Egy körbélyegzőt, meg egy rendeset. Írja, diktálom. Körbélyegző: „Magyarországi Szocialista Szövetséges Tanácsköztársaság” ... Megvan? Közép-kisebb betűkkel: „Közoktatásügyi Népbiztosság” ... megvan? ...

Akkor mondom a körbélyegzőt. Ez egyetlen szó, mondom: „Direktórium”. Leírta? Nem direktor, maga borjú! Direktórium! Igen! (Leteszi a kagylót) Jó, hogy nem vezérigazgató!

Odaát felcsendül a Warszawianka

(Felugrik és benyit a szomszéd szobába) A karnagy elvtárs, ugye, nem jött még? Nahát, úgy kéretik abbahagyni. (Visszajön, közben az íróasztalon még lejegyez valamit, majd visszaül a kerevetre, ahol Csontváry is ül. Csontváryhoz) Jól tette, hogy bizalommal fordult a Művészeti Szakszervezethez. Értésültem róla, hogy a kért segélyt megkapta. Tudom, hogy nem sok, de ezekben a nehéz időkben mégis valami.

Telefon

Bocsánat. (Felveszi a kagylót) Igen?... Akkor legyen szíves, közölje vele, hogy van a világon forradalmi erőszak. (Leteszi a kagylót, s egy percre elgondolkodik) Mester, igaz, hogy tíz éve nem fest?

Csontváry hallgat

Igaza van. Kinek is festett volna azokban az időkben. Idehallgasson. Értésült a készülő kiállításról? Még nem? A legjobbabból egy nagy országos vándorkiállítás! Magát is hívjuk. Ért engem? Kiállítás a tömegeknek! Munkásoknak, katonáknak, földműveseknek, milliósoknak! Állomások: Ganz-Danubius, Telefongyár, Fegyvergyár, Óbudai Goldberger... Figyel rám?

Csontváry hallgat

(Halkan, igen komolyan) Csontváry elvtárs, én tudom, hogy maga is kommunista. Igaz, hogy ön egy vallásos kommunista, mi meg istentelen kommunisták vagyunk, de hát valami távoli rokonság csak van köztünk? Maga, mester, egy híres utópista, ámde utópiáért mi magunk sem megyünk a szomszédba. Magát üldözték. Akárcsak bennünket... Látja, ilyen a történelem: vártuk, vártuk a Messiást, és egyszer csak itt termett. Vörösben.

Telefon

Halló... Hogyan?... Aljas rémhír, szemenszedett hazugság! A Tanácsköztársaság nem óhajtja behozni a nöközösséget! Mondják meg neki, hogy éhes disznó makkal álmodik! (Leteszi a telefont) El-nézést. Mester, hallom, hogy maga újabban már csak filozófiai munkákat ír. Ez helyes, a filozófiát mi is nagyra értékeljük, filozófiai alapokon állunk. Meg akarja váltani a világot. Nekünk sincs egyéb szenvedélyünk.

Szünet. Telefon

Halló! Tessék! Elvtársam, megjelent rendeletünk van a tanítók bérezéséről. Lehet, hogy nem emlékszem pontosan, de úgy tudom, hogy tíz évig bezárólag terjedő szolgálat után heti négyszázharminc korona, és csak tizenhárom év után emelkedik efölé. Nézzenek utána! (Leteszi a kagylót)... Mester, nekem a kezembe került néhány éve egy röpirat. Írója ön, Csontváry Tivadar. A röpirat címe igen frappáns. Így hangzik: „A lángész. Ki lehet és ki nem lehet zseni.” (Felelem egy füzetet) Itt van. Sokáig a hatása alatt voltam. Időpont 1913. Az utolsó békeév. Emlékszik? Egy birodalom, egy nagy monarchia országa voltunk, békébb béke már nemis lehetett volna, már a '905-ös választójogi harcok emlékei is elhalványultak. Persze mi tudtuk, hogy ez csak a felszín, mint ahogy Adyék is tudták. És akkor jön valaki, és ököllel belecsap a Sacher-torta kellős közepébe: majd én megmondom nektek, hogy ki lehet itt zseni!... Furcsa volt, szokatlan és felkavaró. Kissé naiv, de hát minden rendkívüli dolog naiv. Úgy éreztem, hogy szeretnék kezét szorítani a szerzőjével,

ha... És ez egy döntő „ha”... nos, ha nem lenne egy misztikus üvegfallal körülvéve. Igen, egy misztikus üvegfallal. Amitől itt is van közöttünk meg nincs is itt. Amiért magát csak kinevették és bolondnak tartották, holott éppen nem volt az.

Telefon

Bocsánat. (Felveszi) Halló! Igen, várjon felolvasom. „Hat film készül és vár bemutatásra. Ezek: Vajda László: Ave Caesar; Upton Sinclair darabja: Kutató Sámuel; Ambrus Zoltán filmregénye: Midasz király; Forró Pál darabja: A szobor; a nagyszerű Lehar-operett: Éva, Falk Richárd szcenírozásában; Bródy: A dada; továbbá elbírálásra benyújtott Sas Edétől egy scenárium, melyet Lord Lytton Bulwer Éj és virradat című regényéből dolgozott át.” Köszönöm (Leteszi a kagylót) Nahát, szóval az üvegfallal. Járkál valaki köztünk, egy üvegfallal körülvéve. Akár egy Hoffmann-mesében... Hanem a röpirat valósággal lenyűgöz... Azt írja benne Csontváry: (Olvassa) „Ki lehet zseni?... Zseni lehet, aki soron van, akit a sors keze kiválasztott, akinek ősei akaratával, lelki műveltséggel s művészi tehetséggel voltak felruházva... aki szerelmes volta dajkája... Szerelmes volt a napba, az üstökös csillagba... aki a szabadba kíváncsi volt, és pille után futkosott... aki szerelmes volta hazájába, s szeretettel gondolt a nagyvilágra... aki az új világ jöttét érezte... akinek a reményét a nagy idő meg nem gyengítette... aki Keletről jött, s a Nyugatot szemlélte... aki Keleten az ember boldogságát szeretettel nézte, Nyugaton a boldogtalanságot észlelte, aki Keleten minden emberben embert látott - Nyugaton a legtöbb egyedben a telhetetlen számítót... aki Keleten gyönyörű levegőben az Isten kedvét látta. Nyugaton a füstös bűzben a romlást találta... aki a füstös kávéházakban a tüdőbaj csírát - a kártyabarlangokban a neuraszténia jelöltjeit, aki a gyárakban s a hivatalokban a modern rabszolgákat...” És így tovább. Hatalmas vízió!

Telefon

Halló, Direktórium. Üdvözlöm. Olvassa el az iskolarendeletet. Igen... Helyes... Akkor diktálom a címet: Analfabéták a társadalom süketnémái.” Alcím lehet: „A régi Magyarország öröksége: két és fél millió analfabéta.” Jó, igen. Majd küldjék át a levonatot. (Leteszi a kagylót) Mester, ön szerint lehet-e analfabéta zseni?

Csontváry hallgat

Szerintem nem lehet. Szégyelljék-e magukat ezek a nyomorban élő emberek, amiért analfabéták, és nem lehettek zsenik? Véleményem szerint szégyelljék magukat azok az urak, akik állati sorban tartották őket. És vajon szégyellje-e magát az a sokaság, aki egyszerűen csak megbetegedett és fiatalon elpusztult a nyomorban, mert állítólagos hazájában többre nem futotta a krumplínál meg a zöldbabnál. És akkor jött a háború, és jött a parancs felülről, hogy tessék menni vágóhídra. És mi volt az ő parancsuk lényege? Ez volt: tesszünk róla, fiacskáim, hogy ne legyetek zsenik, mert kaptok olyan gépfegyvertűzetet a hasatokba, hogy belégebédtek. Így van ez, Csontváry mester. Mi, kommunisták azt mondjuk: a kizsákmányoló a felelős! Mert igenis, akinek a bőrét nyúzzák és deresre húzzák és lebüdösprolizzák és lebüdösparasztazzák és meggyilkolják és degenerálják és megfélemlítik... az, akárhogy is, nem lehet zseni. Még akkor sem lehet, ha egyébként a maga összes feltételének megfelelt.

Telefon

Bocsánat. (Felveszi) Halló... Erre is van már rendelet. Így hangzik: „Aki a tanoncát tettelesen bántalmazza, forradalmi törvényszék elé állítandó.” (Leteszi a kagylót). Ki nem lehet még zseni - tudniillik a kapitalizmusban? Nos, elsősorban ön nem lehet - mert hiszen nem lehetett az -, Csontváry mester. Nem fizikailag semmisítették meg, hanem szellemileg. Agyonhallgatták, félremagyarázták és ki-

gúnyolták. Pedig micsoda elképesztő, világraszóló energiák fekszenek a maga monumentális művében!

Szünet

Akkor most már kimondhatjuk: Csontváry a kapitalizmusban nem lehet zseni. És következtessünk: Csontváry csak a kommunizmusban lehet zseni.

Szünet

(*Feláll és az ablakhoz megy*) Miért burkolózik hallgatásba? (A szobában már félhomály van) Mester, itt van még egyáltalán?... Vagy lehet, hogy válaszolt, csak én nem hallottam... Persze, az üvegfal... A kapitalisták nagyon ügyesek. Bevallom, én irigylem az ügyességüket. Pláne egy művésszel, aki gyöngé, mint ember, azt csinálnak, amit akarnak. Magával nem tudták, és ezért dühöngtek. Persze a dühüket csúfodáros nevetéssel álcázták. „Ez a bolond, nem veszi a lapot.” Nemis hívták sehova, nemis mentek el őhöz, nemis kapott aranyláncot öreg, szakállas miniszterektől, nem is lett belőle méltóságos úr, nem is elnökölt a díszhelyen, nem számított, nem osztott és nem szorzott. Hagyták, hogy álljon csak viharvert magányosságában a Libanon tetején, akár a cédrus. Magát tehát annak rendje és módja szerint semmibe vették. Köszönöm, hogy eljött és végighallgatott.

Szünet

A forradalom eljött, megállta halott művészet előtt, és így szólt: „Kelj fel és járj!” Én, aki nem vagyok Krisztus, azt mondom önnek: Mester, vége az emigrációnak! Most már levethetjük a torz álarcokat, a különc grimaszokat, a meghasonlás maskaráit, feloldhatjuk az üldözöttség görcseit s a diszharmoniókat. Még harcban állunk a régi világgal, de már távolodunk. A változás nagy. Trónok és ezeréves birodalmak úgy omlottak össze, mint a kártyavár. Művész és nép végre egymásra talál. A nép diadalmasan betört a könyvtárakba, az iskolákba, a színházakba, a múzeumokba, a hangversenytermekbe. A nép hívja művészeit! És nem kapkod rafinált divatok után, mint a dekadens polgárság. Nem ökonervatív előítéletek rabja, mint a degenerált arisztokrácia. Kirúgja a kapitalista műkereskedőt. A nép a művész számára a legnagyobb élmény. Ott áll az ő szerszámaival közvetlen küzdelemben a természettel! Itt már nincs divat, csak az örök matériák: a vas, az acél, az olaj, a föld, a víz, a szél. Aki itt él, tiszta és egyszerű... (*Kis szünet*) Mester! Bontsa le a misztikus üvegfalat.

Szünet

(*Hirtelen valami rossz sejtélemtől hajtva, meggyújtja a villanyt, és Csontváryhoz siet. Azonnal látja, hogy baj van. Ahogy hozzáér, eldől a kereveten. Megpróbál telefonálni, de nem kap vonalat, mire lecsapja a kagylót, s kislejt. Rövidesen visszatér az orvossal)*

ORVOS (*miután megvizsgálta Csontváryt*) Katasztrofálisan le van romlva... Magas láza van...

NÉPBIZTOSHELYETTES Vigyék őt kórházba.

ORVOS (*bólint, majd rászól a betegre*) Bácsi!... Jöjjön szépen...

Nagy nehezen talpra segítik és közrefogva kitámogatják. A szoba üres. A telefon csengeni kezd

NÉPBIZTOSHELYETTES (*visszajön, de nem veszi fel a kagylót. Elgondolkodva áll. A telefon egyre cseng. A Népbiztoshelyettes hirtelen odalép, és mérgesen belekiált*) Ne türelmetlenkedjék! (És azonnal le is csapja a kagylót)

KISKATONA (*belép*) Népbiztoshelyettes elvtárs, jelentem...

NÉPBIZTOSHELYETTES Maga se türelmetlenkedjék!

KISKATONA De hiszen Népbiztoshelyettes elvtárs parancsolta...

NÉPBIZTOSHELYETTES Én se türelmetlenkedjek!...

Kiskatona meglepetten néz rá

(*Fáradtan*) Tessék. Jelentsen.

Függöny

IV. KÉP

Szín: *baloldalt* Csontváry betegága, *melyben* a beteg alszik. A színpad többi része sötét.

Ápolónő és Orvos

ORVOS Ki lesz az ügyeletes ma éjjel?

ÁPOLÓNŐ Én, doktor úr.

ORVOS Fel kell készülnünk, hogy talán nem éri meg a reggelt. Hozzátartozóit tudjuk értesíteni?

ÁPOLÓNŐ Úgy tudom, hogy felvidékiek, és a front miatt megközelíthetetlenek.

Szünet

Képzelve, doktor úr, ma megkérte a kezemt! Igen, ő, a beteg! Jövőre be délután, ugyanígy aludt, egyszercsak kiugrik az ágyból, megfogja a kezemt, és így szól: „Nővér, én szerelmes vagyok magába, legyen a feleségem!”

ORVOS Gratulálók, nővér.

ÁPOLÓNŐ Alig bírtam visszafektetni. És mindenféle különös dolgokat mondott. Azt mondja... egészen zavarba hozott... azt mondja nekem: „A maga egyik keble a Duna, a másik keble a Tisza, a harmadik keble a Nílus, a negyedik keble pedig egy tigris.”

ORVOS A Tigris egy folyó Keleten.

ÁPOLÓNŐ Vagy úgy. Azért nem értettem a dolgot. Kérte, hogy lépünk frigré, hogy új emberfajt hozzunk a világra. Mivelhogy elfajzott az emberiség. Olyan különös volt.

ORVOS Valóban az.

ÁPOLÓNŐ Nemrég jártam a lakásán, mert megkért, hogy hozzam el néhány dolgot. Azt a délutánt sohase fogom elfelejteni. Kinn, a Fehérvári úton van műterme. Amikor a ház mesternével oda beléptem, földbe gyökerezett a lábam.

ORVOS Ugyan.

ÁPOLÓNŐ Én valósággal megdöbbenem. Nem is tudom... Az üres műterem... mintha zsúfolva lett volna élő alakokkal... Ezek festmények voltak, de az alakok szinte éltek, és néztek rám és jártak és beszéltek. Fantasztikus sokadalom, törökök, magyarok, zsidók, lovasok,

Jézus Krisztus, Szűz Mária meg a Jóisten tudja, miféle emberek roppant összevisszaságban. Ott láttam elhalt királyunkat, Ferenc Józsefet, egy hortobágyi gulyást, selyemruhás delnőt roppant keblekkel, tollas kalapban, angyalokat, hölgyeket és urakat. Egy óriási rajzon a magyarok bejövetele, lovon ülő ősmagyarokkal. Az égen a turulmadár, csőrében isten kardja. De a legérdekesebb volt, hogy ebbe a képbe saját magát is belerajzolta. Képzelve, teveháton ül. Mintha ő lenne a vezér. Teveháton. Én teljesen meg voltam lilelődvé.

Szünet

ORVOS Szegény. Több képet már nemigen fog festeni.

Kimennek.

A színpad nagyfényvel kivilágosodik, és megjelenik a teljes, színpompás Csontváry-kozmosz. Élő, kosztümös emberek és kitömött állatok hatalmas csoportja az eredeti festmények pontos másaiként. Itt üldögél az öreg Prazenkáné ölében az almákkal, itt tesz szenvedélyes gesztust a Prédikáló szerzetes, itt kuporog az Öreg halász, itt áll a szép, gereblyés leánya selmebányai panorámáról, a hős Zrínyi Mik-lós is jelen van, felvonultak a törökök, az angyal, az öreg gulyás a Hortobágyról, a Fohászkodó Üdvözítő, öreg és fiatal zsidók a Panaszfal-

képről, a Marokkói tanító a bottal és a Koránnal. Mária a gyermekkel, a kalapos-kebles hölgy a tengerparti lovaglók közül, az öreg Ferenc József is jelen van, s háttérben kitömött lovakon az ősmagyarok csoportja (a lovakon ülök itt élőben), mögöttük a Magányos cédrus, távolban a Vezűv, fent a halványzöld és rózsaszín égen citromsárga hold. Sokféle állat mindenfelé: ökör, puli, kecske, őz, gém, ló stb. E csoport felett a levegőben pedig a nagy turul lebeg, csőrében isten kardjával.

Szünet.

Mosta csoportból kiválik a kebles-kalapos hölgy, s lusta, súlyos asszonyléptekkel megindul Csontváry felé. Megáll a beteg ágyánál és merőn nézi az alvót. Csontváry felébred, felül és széttárja karjait az Asszony felé. Az Asszony is széttárja karjait, majd leveti nagy, tollas kalapját, s leül az ágy szélére. Szenvedélyesen átölelik egymást. Sokáig ülnek így. Mosolyogva és boldogan kibontakoznak, az Asszony lesimítja Csontváry kócos haját, megigazítja párnáját, majd kéz a kézben ül a fekvő férfi ágya szélén. Most egy mozdulattal felhívja a figyelmét, hogy íme, kik várokoznak a távolabbi csoportban. Csontváry odanéz, és boldogan ismeri fel teremtményeit. Örömmel integetni kezdenek egymásnak, mire a csoport tagjai vidám zeneszó mellett felkerekednek és Csontváry ágya köré csoportosulnak, kezeit szorongatják, majd a földön és székeken helyet foglalnak körülötte, mint egy vándorcirkusz vidám, maskarás társulata ősz igazgatója betegágya körül

ASSZONY *(miután intett, és elhallgatott a zene)* ... Mert bizony az édesatyja őt is gyógyszerésznek adta!

CSONTVÁRY Igen, mivel atyám, néhai posztupici dr. Kostka-Kosztka László maga orvos-gyógyász volt Kis-Szeben szabad királyi városban. Édesanyám az Ung megyei daróczi Hajczelmajer Franciska volt, isten nyugosztalja.

A társaság élénken figyel

ASSZONY Ám a papa nemcsak orvos-gyógyász... CSONTVÁRY ...hanem tiszteletbeli rendőrkapitány és postamester és szabad idejében szenvedélyes vadász és tűzijáték-fabrikáló volt.

A TÁRSASÁG *(elragadtatva)* Vadászat! Tűzijáték!

CSONTVÁRY Középtermetű volt, hízásra nem hajlamos, itálnak, dohányznak, kártyának rabja nem volt, s tartotta vadászathoz egy vadász laboránst - ez abban az időben... *(Gondolkodik)* Pirics Jancsi volt.

A TÁRSASÁG Pirics Jancsi!

CSONTVÁRY A Jancsi teendői voltak: agarak, kopók, vizslák etetése, farkas- és rókokölykök nevelése, fácán és fogoly megfigyelése, far-kasles fűtése, a gyermekhinta, kuglizó ellenőrzése, a gyerekek kívánságának teljesítése.

A TÁRSASÁG Pirics Jancsi! Pirics Jancsi!

CSONTVÁRY És rakéták és sárkányok készítése, tűzijáték rendezése, s télen a farkasoknak közszemlére való kitevése.

A TÁRSASÁG Jancsikám! Jancsikám!

ASSZONY Oly szépen csendesen...

CSONTVÁRY Oly szépen csendesen éltünk Kis-Szebenben, különösen a hatvanas években, ahol még az ökör is zeneszóval a városon végigsétálhatott, s csak azután a pecsenyétálba juthatott. Baromfi, hizott liba, sertés, fejőstehén egy házban sem hiányzott, gyümölcs, zöldség mindenkinek termett...

ASSZONY A búza...

CSONTVÁRY A búza mosva volt, napon szárítva került a városi vízimalomba.

A TÁRSASÁG Búza! Vízimalom!

CSONTVÁRY A házi kenyér minden házban kovászolva, kemencében megsütve, a hordó káposzta a pincében, krumpli a veremben. Daráló kézimalom, ruhamángorló volt minden helyen. Otthon készült

minden, a fehérnemű, horgolás, hímzés, harisnyakötés, ez napi szórakozása volta nőknek. A cselédek lent és kendert fontak, a gyerekek pedig esténként, hogy ébren legyenek, lószórt és tollat fosztottak.

A társaság vidáman kacag, Csontváry velük nevet

És ki mindenki lakott abban a városban! Volt ott takács, kékfestő, pokróc- és gyapjuszövet-készítő, kalapos, tímár, asztalos, kötélverő, csizmadia, cipész meg szabó, kályhás, gyertyaöntő, mézeskálcsos, mész- és tégláégető és két vízi papírmalom - ebből állott a kis-szebeni forgalom.

A TÁRSASÁG Ó, Kis-Szeben! Ó, Kis-Szeben!

CSONTVÁRY De sem kávéház, sem cukrászda, sem bordély, sem szobás vendéglő nem volt! Mindössze két kocsmavolt, egy av árosházán és egy az eperjesi úton, ahol a fuvarosokat is kiszolgálták, mert a polgárság kocsmába nem járt, még a svaglyujkának nevezett kénfürdőben sem volt szokásban az ivás és a dohányzás.

A TÁRSASÁG *(énekel)* Ó, Kis-Szeben! Ó, Kis-Szeben...

CSONTVÁRY Az életnek volt tehát kellemes, partriarchális zamatja, amely már a megszólításban kifejezését találta: amice, barátom, wie geht es braviska.

A TÁRSASÁG Amice! Amice! Wie geht es braviska!

CSONTVÁRY Egy-egy Apolló-pilléért elmentünk az őserdőben lakó zénégető kukához, gombát piritani, málnát ebédelni, császármaradart elejteni...

Kitömött színes madárkakat adogatnak kézről kézre, becézgetve és fűtögetve. A gereblyés leány a guruló, kitömött kecskét Csontváry ágyához húzza, Csontváry a kecske fejét simogatja.

Közben dúdolják: Ó, Kis-Szeben! Ó, Kis-Szeben!

A Csontváry ágya szélén ülő Asszony lebotja földig erő haját s egy, a kis pesztonka által tartott tükörben fésüli.

Prazsenkáné söpröget még egy kicsit, majd mindnyájukon valami ópiumos fáradtság vesz erőt, és ki ahol van, elalszik.

Hirtelen harci kürt harsogása.

A társaság felriad. Fülel. Sebteben felcihelődik, és szalad mindenki az eredeti helyére. Az ősmagyarok felpattannak lovaikra, Zrínyi kirántja kardját, úgyszintén mellette váll vállvetve a törökök, az agg Ferenc József is előreszegi ősz, pofaszakállas fejét, s a többi férfi és nő ugyan-csak felbuzdulva, Krisztus, Szűz Mária, a zsidók és a szerzetes kevésbé harciasan, de szintén élénken figyelve. A turul szárnya vadul verdes. A kürt szól. Csontváry felkel, az Asszony segít neki, bakancsaitsegíti felhúzni, köpenyként a festő ócska télikabátját feladja rá, s karon-fogva, kissé támogatva megy Csontváry mellett a szín közepére.

Ekkor lassan, méltósággal, patáinak apró kerekain előgördül egy jól megteremt s felszerszámozott teve, s megáll Csontváry előtt, aki fűgén felpattan rá. Ott ül hadvezérként a magas nyeregben. Ekkor az összes kard és szablya kikerül hüvelyéből, zászlók kibomlanak, fergeges harci indulók harsannak, a cédrust vad szélvihar tépi, s iszonyú robajjal kitörés tüzet okád a tűzhányó. Ez így tart egy ideig. Hirtelen csend lesz

MENNYEI HANG Kiválasztott nép! Napkeleti sereg! Legyen meg a rettenetes harc! És szülessen meg a nagyszerű diadal!

A zene újból felharsan, majd ismét csend lesz

Jó Tivadar vezér! A Meotisz elvarázsolt mocsarainak vidékéről Verceke híres útján vezetted szkíta sereged e honba. Legyél hát jó vezér, e vándorló népnek dicsőséges keresztyén királya. Ékesítse e szent korona fejed!

Hatalmas ünnepi zene, ötven üstdob dübörög egyszerre, s száz fanfár harsogja a kinyilatkoztatást; eget-földet betöltő harangozás. Középkori apródok futva díszes falépcsőt hoznak, a teve mellé helyezik, pántlikás, szép, félmeztelen honleányok fellépdelnek, s Csontváry

fejére teszik a pazarul szikrázó, igen díszes koronát, mely azonban még Csontváry boltozatos koponyájára is elég nagyra bizonyul, és bizony jó mélyen lecsúszik az arcába; a leányok most együttes erővel kiakasztják a turul csőréből Isten Kardját, s Csontváry kezébe adják. A zene ismét felharsan, örömteli dallamára mindenki táncra perdül, és ünnepele körül táncolja a megkoronázott Csontváryt. Minden arcon boldogság, kezeit nyújtogatják Csontváry felé, és integetnek neki

HÍRNÖK (pihegve jő, s Csontváry előtt térdre borulva jelent) Felséges úr! Jó Tivadar király! Hódolni jöttek eléd távoli országból, a művelt Nyugatról.

ÓSMAGYAR Kik azok?

HÍRNÖK Valami Raffaello... Aztán valami Tiziano... Aztán valami Velázquez... Aztán valami Michelangelo...

ÓSMAGYAR Tessék, lehet hódolni... Csak sietve, mert nem érünk rá.

Kétrét görnyedve bejön Raffaello, Tiziano, Velázquez, Michelangelo. Csontváryhoz közeledve leborulnak és hason csúszva folytatják útjukat. A tevé előtt felállnak, összetörik ecsetjeiket és elszaladnak. Zene, tánc

MENNYEI HANG Jó Tivadar király! Suhints Isten Kardjával észak, dél, nyugat és kelet felé!

Tompa dobpergés; Csontváry nem mozdul

Mondottam, suhints a négy világtáj felé! Tivadar király! CSONTVÁRY (megfogja a koronát és úgy földhöz vágja, hogy darabokra törik, dühösen öklét rázva az ég felé) Hétszentség! Hétszentség! Ördögbe a szent koronával! Pogány vagyok! Pogány! Hétszentség!

Vad keleti zene; beszalad egy szárnyas griff, egy hatalmas szibériai medve és egy őrző sámán.

Irtózatos dorbézolás kezdődik: Csontváry csizmát ránt, leugrik a nyeregből, a griffel, a medvével meg a sámánnal eszeveszettül táncolni kezd.

Buja hastáncosnők keringenek körülöttük, s apródok ezüsttálcákkal rohannak elő, aranykupákból vedelik a bort úgy, hogy a szakállukon csurog.

Mindezt a többiek döbbenet és megfélemlítve nézik; Krisztus, a zsidók, a szerzetes, a Marokkói tanító, Szűz Mária és Prazsenkáné térdén állva imádkozik.

Az őrzőgökök tigrisbőrre heverednek s a táncosnőkkel vigadoznak, bujálkodnak és viháncolnak. Csontváry félelmetesen kacag, a medve borzasztóan morog, a griff hátborzongatóan vijjog, a sámán a földön fetrengve eszméletlenül sikoltoz.

Az Asszony az előtérben zokog.

A többiek szinte kórusban könyörögnek: „Gyere haza, édesapánk! Gyere haza, édesapánk!”

Az Asszony hirtelen őrzőgöngve felugrik, Csontváryhoz rohan, mellén széthasítja a ruhát, s egy kardot akar saját szívébe szúrni. Ez végre Csontváryt észhez téríti. Kicsavarja a kardot az Asszony kezéből. Hirtelen körül néz villámló szemekkel.

Csontváry karddal kikergeti őket.

Palettával, festőállvánnyal és vászonnal jön vissza. Letesz még egy széket is, és felkiált az ég felé:

Isten! Ül modelle! Le akarlak festeni! Végre lássuk, hogy ki vagy? Buddha-e, Jehova-e, Krisztus-e, Allah-e?!

Választ nem kap, hajlottan áll, hirtelen százévesnek látszik.

Orvos és Ápolónő jönnek, megfogják Csontváry csuklóját, és órájukat figyelve számolják a pulzusát. Ezután Csontváry végignézi, ahogy Orvos és Ápolónő az ő ágyához megys kiviszi, majd takarítónők jönnek, és több személyes dolgát kezdik kivinni és eltakarítani

TAKARÍTÓNŐ (felvesz egy kis forgatható iskolai glóbuszta földről) Ni-ni, egy földgömb! Ezt meg miért őrizgette szegény az ágya alatt?

MÁSİK Ócskaság! Dobja a szemétre!

CSONTVÁRY (utánakiált) Ne! A glóbuszomat! Ne!

Ekkora nagy szárnyú, fehérangyal a túlsó oldalról betol egy kerekében gördülő, óriási glóbuszt, olyasfélét, mint amilyen régi csillagdákból vagy admirálisok könyvtárszobáiban látható.

Csontváry ráborul erre a nagy földgömbre és átöleli, majd, mint egy felelő kisdíák, vigyázállásban megáll mellette, és átszellemülten, lehunyt szemmel és magasba tartott arccal felelni kezd:

Geográfia. Országok. Afganisztán. Területe, népessége. Perzsa-szönyeg. Afgánok. Tadzsikok. Üzbégek. Türkmének. Városok. Karakul juh. Kecské. Szamár. Teve. Termények. Rizs. Köles. Délgyümölcs. Kósó. Feketeszén.

A TÁRSASÁG (ujjong) Tudós! Tudós!

CSONTVÁRY (révült mosollyal felel) Argentína. Yerba mate. Buenos Aires. Catamarca Chaco. Chubut. Cordoba. Corrientes. Entre Rios. La pampa. Mendoza. Santa Fé. Tierra del Fuego. Spanyolok, olaszok, meszticek. Indiánok.

A TÁRSASÁG Tudós! Tudós!

És ahogy Csontváry tovább beszél, a társaság nagyon lassan, zsebkendőket és kendőket lobogtatva felé és integetve távolodik, és kezdi elhagynia színpadot. Csontváry nem integet vissza, helyette az Asszony, aki átöleli őt, az integet

CSONTVÁRY (e búcsú alatt, mintha valami imát mormolna) Duna, Tisza, Nilus, Amazonas, Kongó, Mississippi, Brahmputra, Orinoco, Mekong, Niger, Gangesz, Jenyiszej, Volga, Ohio, Indus, Néva, Huang-ho, Rajna, Missouri, Rhone, Pó, Visztula, Loire, Elba, Garonne, Szajna...

Elhallgat, kinyitja a szemét, körül néz.

A színpad ekkor már néptelen, csak az Asszony áll mellette

ASSZONY Mi meg majd együtt utazunk.

Szünet

CSONTVÁRY (merőn nézi, de soká nem szól) Kérem, adjon rám egy rendes inget meg kabátot, meg nadrágot, meg cipőt. (Megtörténik; átöltözik) Narancssárga nyakkendőt, kék virágokkal...

Az Asszony felköti neki

Vörös és fehér szegfűt a gomblyukamba.

Az Asszony betűzi neki

Kérem, búcsúzzék el tőlem, miként az asszonyok szoktak.

Asszony hirtelen fátylába temeti arcát, de aztán erőt vesz magán. Hosszú búcsúcsók. Csontváry még mintha mondani akarna valamit, de aztán határozottan megindul a tevé felé. Pillanatra visszalép, s széles lendülettel megforgatja a földgömböt.

A glóbusz forog, Csontváry a nyeregbe pattan, s hetykén üli maga tevéjét. Éjszaka van, csak a csillagok látszanak. Csontváry messzelátót emel a szeméhez, s hosszan az ég egyik pontjára illeszti. Még nem indul. Ezután a messzelátót leengedi, szivart vesz elő, a végét leharapja, kiköpi, a szivart a fogai közé veszi

(A távot kémelve; fojtottan) Tüzet.

Az Asszony odaszalad, és ágaskodva tüzet ad neki

Forgassa a glóbuszt.

Az Asszony visszamegy, hogy eleget tegyen a kívánságnak.

Csontváry kattint egyet a teve oldalán lévő kapcsolón, mire a teve szemei kigyulladnak, halk motorzúmmögés.

Várakozás, Toronyóra ütése hallatszik

(Fogai közt a szivarral, halkan) Mehetünk, Delila.

A teve lassan, puhán elkezdi gördülni kifelé, hátán Csontváryval, aki felhúzott térdrel ül a nyeregben, s legényesen pöfékel a szivarral. A távolból keleti zene.

A csillagképek lassú forgásban vannak.

Az Asszonya szín közepén szoborszerű méltósággal forgatja a glóbuszt, hosszú, fehér fátylát fújja a szél.

Függöny